بررسی وضعیت چای در کشور
(مشکلات و راهکارها)

کد موضوعی: ۲۵۰

شماره مسلسل: ۱۲۸۴۶

اسفندماه ۱۳۹۱

دفتر: مطالعات زیربنایی

به‌نام خدا

فهرست مطالب

چکیده ۱
مقدمه ۲
۱. ویژگی‌های تولید و فرآوری چای و مناطق تولید آن در ایران ۲
۲. تولید چای در ایران و جهان ۸
۳. سیاست‌های تنظیم بازار چای در ایران و کشورهای منتخب ۱۸
٤. تحولات ساختاری صنعت چای در چهار دهه اخیر ۲۳
٥. تجزیه و تحلیل و مقایسه آثار سیاست‌های برنامه‌های توسعه در صنعت چای کشور ۲۹
٦. تجارت چای در جهان و ایران ۳۰
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۳۷
راهکارها و پیشنهادها ٤۳
منابع و مآخذ ٥٦

بررسی وضعیت چای در کشور
(مشکلات و راهکارها)

چکیده

بخشی از اقتصاد مردم استان گیلان و نیز غرب استان مازندران (از رامسر تا کلارآباد) به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به صنعت چای وابسته است نتایج بررسی نشان می‌دهد قدمت و فرسودگی باغات چای و نبود انگیزه برای مدیریت صحیح و احیای آنها، گسسته بودن زنجیره تولید، فرآوری و بازرگانی چای و نداشتن استراتژی جامع، مشکلات فنی ـ اجرایی و سیاستگذاری مقطعی از مشکلات عمده صنعت چای کشور است.

مروری بر سیاست‌های اجرایی در سال‌های برنامه دوم، سوم و چهارم توسعه اقتصادی، ما را به این نتیجه می‌رساند که ساماندهی صنعت چای کشور به لحاظ ماهیت چندرشته‌ای صنعت چای، تنها توسط سازمانی غیردولتی متشکل از چایکاران، چای‌سازان، تجار و بازرگانان و با نظارت دولتمردان و دستگاه‌های اجرایی مختلف ممکن خواهد بود.

بهبود کیفی تدریجی باغات چای (برگ سبز) و فرآیند چای‌سازی با عملیات اصلاحی و آموزشی و ادامه روند واردات کنترل شده چای خشک استاندارد با هدف جلوگیری از واردات قاچاق چای غیربهداشتی و غیراستاندارد به کشور، تعیین‌تکلیف چای سنواتی، اعتقاد به اقتصاد باز و رقابتی کنترل شده در صنعت چای کشور به‌منظور بهبود تولید چای ایرانی، تقویت سازمان چای (اعتبارات و نیروی انسانی متخصص)، اعتمادسازی و فرهنگ‌سازی مصرف چای ایرانی در بین مردم ازجمله سیاست‌های مؤثر در احیا و توسعه صنعت چای کشور خواهد بود.

بازنگری در زنجیره تولید چای و تعامل با تولید این کالای صنعتی به شکل کشت قراردادی و بازگشت به ساختار حاکم بر این صنعت در دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ البته همراه با بهره‌گیری از ظرفیت‌های قوانینی مانند قانون خرید تضمینی، قانون افزایش بهره‌وری و قوانین حمایتی دیگر در جهت اصلاح و به‌روزرسانی ساختار مذکور، می‌تواند راهگشای خروج صنعت چای از شرایط کنونی گردد.

مقدمه

چای یکی از محصولات مهم و باارزش می‌باشد که با قدمت طولانی که دارد نقش عمده‌ای در ایجاد اشتغال در بخش‌های کشاورزی و صنعت، به‌ویژه در مناطق شمالی کشور ایفا می‌کند. در حقیقت یکی از محصولات بخش کشاورزی که به‌عنوان محصول استراتژیک (راهبردی) شناخته شده است، محصول چای می‌باشد و دلیل استراتژیک بودن آن نیز اهمیت بالایی است که این محصول در بخش کشاورزی و نظام اقتصادی کشور دارد.

علاوه‌بر اهمیت تولید چای برای کشور و حتی بدون توجه به اولویت تولید چای در مناطق تولید این محصول، حمایت از تولید و بقای سطح زیر کشت چای در بسیاری از مناطق چایکاری و به‌ویژه مناطق کوهپایه‌ای، اول به‌واسطه توریسم کشاورزی و مطلوبیت حاصل از لذات بصری و دوم برای جلوگیری از فرسایش خاک و عواقب ناشی از آن ضروری است.

کشور ایران با دارا بودن حدود یک درصد از جمعیت جهان نزدیک به ٤-٤/٥ درصد از مصرف کل چای جهان را به‌خود اختصاص داده است، در نتیجه چای را می‌توان از کالاهای عمده مورد نیاز مردم کشورمان در مقایسه با سایر کالاهای مشابه دانست. درحال حاضر نیاز سالیانه مصرف چای در کشور براساس برآوردهای به‌عمل آمده حدود ۹۰-۱۰۰ هزار تن چای خشک است.

چای در کشور ایران از نظر میزان مصرف و سهم در الگوی تغذیه جایگاهی نظیر محصولات اساسی گندم، گوشت، شیر و... دارد و با توجه به تقاضای جامعه، بازار آن از اهمیت خاصی برخوردار است.

۱. ویژگی‌های تولید و فرآوری چای و مناطق تولید آن در ایران

۱-۱. مشخصات گیاه‌شناسی چای

چای گیاهی است از شاخه نهاندانگان یک پایه و از رده دو لپه‌ای‌ها و از راسته پاریتال[1] ـ خانواده تیاسه[2] و از جنس کاملیا[3] با نام علمی کاملیا سیننسیس[4] بوده که خزان‌ناپذیر و همیشه‌سبز می‌باشد.

گل‌های چای سفید معطر و به‌طور خوشه‌ای و مجتمع و یا تک‌گل در کنار برگ‌ها ظاهر می‌شوند. دارای ٥ تا ٧ گلبرگ و کاسبرگ و مقدار زیادی پرچم می‌باشند (۲۰ تا ۲۰۰). تخمدان دارای ۳ تا ٤ حجره بوده که در هرکدام یک تا سه دانه مشاهده می‌شود. میوه چای کپسول است. لازم به توضیح است جنس کاملیا دارای ۸۲ گونه می‌باشد که تعدادی برای تولید چای و عده‌ای نیز برای

1. Parital
2. Teacae
3. Camellia
4. Camellia Sinensis

روغن‌کشی هستند و بقیه از گیاهان زینتی محسوب می‌شوند. چای‌هایی که برای چای‌سازی کشت می‌شوند دارای سه تیپ یا فرم به‌شرح ذیل می‌باشد:

۱. تیپ یا فرم آسامی Camellia assamica masters [۱]

۲. تیپ یا فرم چینی Camellia sinensis [۲]

۳. تیپ یا فرم جنوبی Camellia assamica sub.s.p lasiocalyx [۳]

۲-۱. منبع ژنتیکی چای در ایـــران

منبع ژنتیکی چای که در ایران موجود می‌باشد از ارقامی است که به‌صورت بذر و قلمه توسط کاشف‌السلطنه به ایران آورده شده‌اند که عبارتند از: Assam jats، Betjeen، Rajghur و Dhonjan.

درحال حاضر بوته‌های چای در ایران از نژادهای مختلف هستند که از نظر کیفیت و کمّیت محصول با یکدیگر اختلاف دارند و اصولاً چینی و زیرگونه آسامی و هیبریدهای حاصل تلاقی طبیعی آن می‌باشند.

با توجه به اینکه ژرم پلاسم اولیه چای ایران از شمال هند (منطقه آسام) آورده شده‌اند و بعدها نیز نوع چینی آن در ایران کشت شده است از تلاقی طبیعی بین آنها چای هیبرید حاصل شده که به لحاظ سازگاری با شرایط اقلیمی شمال ایران نهال‌های نوع چینی گسترش بیشتری داشته است و درواقع ارقام موجود چای در ایران نوع هیبریدهای چینی - آسامی هستند که سازگاری بیشتری با شرایط آب و هوایی شمال کشور داشته‌اند.

۳-۱. شرایط اقلیمی مساعد برای کشت چای

از عوامل جوی و اقلیمی مؤثر در رشد و نمو چای می‌توان به درجه حرارت محیط، میزان بارندگی، رطوبت نسبی، طول روز، ارتفاع و موقعیت جغرافیایی محل اشاره کرد که به‌شرح یکایک آنها می‌پردازیم:

۱-۳-۱. درجه حـــرارت محیط

صرفنظر از تأثیر سایر عوامل، چای هم مانند سایر گیاهان هنگامی که درجه هوا بیش از حد پایین یا بالا باشد رشد نمی‌کند. شواهدی وجود دارد که درجات دمای هوا، برگ و خاک، همگی بر میزان رشد چای تأثیر می‌گذارند.

در بعضی از شمالی‌ترین مناطق چای‌کاری دنیا مانند گرجستان، چین، ژاپن، ترکیه و ایران معمولاً در بعضی از ماه‌های زمستان که برف می‌بارد، درجات دمای هوا نیز پایین‌تر از نقطه انجماد

---

1. Assam Type
2. China Type
3. Southen Type

و یخبندان است و بوته‌های چای این وضع را تحمل می‌کنند. معذلک چنین تلقی می‌شود که درجات دمای پایین‌تر از انجماد برای چای زیانبخش است به‌ویژه هنگامی که تغییرات دما به‌صورتی باشد که بعد از یخبندان در شب با افزایش درجه حرارت در هنگام روز همراه باشد.

تحقیقات نشان می‌دهد که فتوسنتز خالص برگ چای مرتباً با افزایش درجه حرارت، تا حد ۳۵ درجه سانتی‌گراد بالا می‌رود و سپس شدیداً کاهش می‌یابد و هنگامی که درجه حرارت برگ به ٤٠ درجه سانتی‌گراد برسد متوقف می‌شود. همچنین وقتی که درجه حرارت محیط اطراف به ۳۰-۳۳ درجه سانتی‌گراد می‌رسد، درجه حرارت برگ در میان تابش کامل آفتاب به ٤٠-٤٥ درجه سانتی‌گراد می‌رسد. دمای خاک نیز در بسیاری از موارد برای زندگی گیاهی اهمیتی زیادتر از دمای هوا دارد. ثابت شده است درجه حرارت خاک بر میزان رشد چای و در نتیجه میزان باردهی بوته‌های چای تأثیر دارد. دمای مطلوب خاک در محدوده ریشه تغذیه‌کننده ۲۰-۲۵ درجه سانتی‌گراد می‌باشد.

۲-۳-۱. میزان بارندگی

با توجه به اینکه نیاز آبی چای حدود ۱,۲۰۰ میلیمتر می‌باشد، میزان بارندگی در مناطق چای‌کاری شمال کشورمان ظاهراً کافی است (میانگین ۱,٤۰۰ میلیمتر در سال). ولی متأسفانه درصد پراکندگی و توزیع پراکنش باران در طول دوره بهره‌برداری نامناسب بوده و اکثر بارندگی‌ها در فصولی است که بوته‌های چای دوره خواب خود را می‌گذرانند. همچنین با در نظر گرفتن میزان جذب آب از طریق رشد و تبخیری که توسط گیاه در ماه‌های گرم سال انجام می‌دهد منجر به از دست دادن آب می‌شود که به این جهت لازم است برای تولید محصولی مطلوب در دوره رشد بوته‌های چای آبیاری تکمیلی صورت پذیرد تا نیاز آبی گیاه که بین ۱۲۰ تا ۱۵۰ میلیمتر در ماه متغیر است، تأمین گردد.

۳-۳-۱. رطوبت نسبی

رطوبت هوا هر چقدر بیشتر باشد، رشد برگ‌ها سریع‌تر و میزان محصول بیشتر خواهد شد. رطوبت نسبی هوا حداقل باید ٦٥ الی ۷۰ درصد و حداکثر ۹۰ الی ۹۵ درصد باشد تا بوته‌ها از رشد بهتری برخوردار گردند.

۴-۳-۱. طول روز

برای رشد مناسب بوته‌های چای، حداقل باید روزانه ۱۱ ساعت و ۱۵ دقیقه نور به گیاه برسد. در کمتر از این مدت با وجود گرمای لازم به‌علت افزایش هورمون‌های بازدارنده رشد در گیاه، بوته‌های چای از رشد باز خواهند ماند.

۵-۳-۱. ارتفاع محل

چای را می‌توان با ارتفاع ۲ متر از سطح زیر دریا تا ارتفاع ۲,۵۰۰ متری از سطح دریا کشت نمود. ارتفاع محل در کیفیت محصول به‌خصوص عطر آن تأثیر بسیار دارد.

چای‌هایی که در مناطق کوهستانی در ارتفاعات بالاتر از ۱,۵۰۰ متر کاشته می‌شوند در مقایسه با چای مناطق جلگه‌ای (کم‌ارتفاع)، دارای عطر بهتری می‌باشند. اکثر مناطق چای‌کاری ایران در مناطق کوهستانی قرار دارند در نتیجه چای تولید شده قابلیت تولید عطر بیشتری دارد.

۶-۳-۱. خاک مناسب برای کشت چای

چای خاک‌های سبک (درصد شن بالا) و سرشار از مواد آلی را ترجیح می‌دهد و به رطوبت خاک نیاز فراوان داشته و در عین حال نفوذپذیری و زهکشی مناسب نیز حائز اهمیت است. سطح آب زیرزمینی باید پایین‌تر از ۹۰ سانتی‌متر باشد در ضمن، چای گیاهی است اسیددوست، به خاک‌های اسیدی نیاز فراوان دارد و در pH ٥/٤ تا ٥/٥ بیشترین رشد را دارد. در خاک‌های نرم متوسط، جنگلی، شنی، رسی توأم با هوموس و فاقد آهک و همچنین لومی بهتر از دیگر خاک‌ها به‌عمل می‌آید. خوشبختانه خاک‌های شمال کشور ایران اکثراً برای چای‌کاری مناسبند، چون به لحاظ خصوصیات فیزیک و شیمیایی مورد نیاز کشت چای در حد ایدئال قرار دارند. همچنین چای را می‌توان در زمین‌های شیب‌دار کشت نمود به شرطی که شیب زمین بین ۱۰ تا ۳۰ درصد باشد. زمین‌های شیب‌دار با ۱۰ درصد شیب، درجه یک و بسیار خوب و بیشتر از ۳۰ درصد درجه دو خوانده می‌شوند. احداث باغ‌های چای در زمین‌های شیب‌دار به لحاظ عملیات داشت و برداشت مشکلات زیادی دارد، همچنین در اراضی شیب‌دار توجه به حفاظت خاک امری ضروری است.

۴-۱. ضوابط برگ چینی از نظر جوان بودن و نوع برگ مورد نیاز

هرچه برگ‌ها و غنچه‌ها جوان‌تر و لطیف‌تر باشند بر حسب نوع برگ چینی، کیفیت افزایش یافته و نوع چای تولیدی مرغوب‌تر خواهد بود. هرچند ممکن است میزان کل محصول با برگ چینی مثلاً زبر (به‌جای استاندارد) در حدود ۲۸ درصد افزایش یابد ولی کاهش شدید کیفیت و نتیجه معکوس در بهره‌وری تولید را به‌همراه خواهد داشت. علت این امر مربوط به درصد مواد متشکله چای (از نظر عطر، طعم، شفافیت و خواص طبی) می‌باشد. جدول زیر ترکیب مهم برگ چای را در مراحل مختلف رشد نشان می‌دهد.

جدول ۱. ترکیبات مهم برگ چای

(درصد)

نام اندام	کافئین	کاتچین	پکتین
جوانه نشکفته	٤/٧	٢٦/٥	٥
برگ اول	٤/٢	٢٥/٩	٦/٥٩
برگ دوم	٣/٥	٢٠/٧	٦/٦٨
برگ سوم و چهارم	٢/٩	١٧/١	–
ساقه بالایی	٢/٥	١١/١	٧/٥٩
ساقه پایینی	١/٤	٥	٩/٢٥
برگ پنجم و ششم	١/٥	٦	٨/٩٢

مأخذ: مطالعات جامع صنایع تبدیلی و نگهداری محصولات کشاورزی از انتشارات مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۰.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود درصد کافئین، کاتچین و پکتین که کیفیت شیمیایی و طبی چای مرهون آنهاست، به‌تدریج متناسب با خشن شدن برگ و ساقه، کاهش می‌یابد و موجب کاهش مرغوبیت چای می‌شود.

مهمترین عامل کیفیت، نوع برگ و غنچه استفاده شده در تولید چای می‌باشد. چنانچه یک غنچه و یک برگ چیده شده مورد استفاده قرار گیرد چای حاصله از نوع ممتاز و درجه یک می‌باشد و در صورتی‌که یک غنچه و دو برگ مورد استفاده قرار گیرد چای حاصله درجه دو خواهد بود.

لازم به‌ذکر است که بوته چای در صورت رها شدن تا حد یک درخت رشد می‌نماید، اما برای سهولت برداشت و نیز جوان‌سازی بوته، آن را تا ارتفاعی مشخص و طبق قاعده معینی که به آن دور هرس می‌گویند، هرس کرده و کوتاه نگه می‌دارند.

در برداشت چای نهایت دقت باید به‌عمل آید، زیرا به محض چیده شدن برگ، واکنش‌های شیمیایی معینی در آن آغاز می‌شود که اگر رساندن برگ به کارخانه زیاد طول بکشد، موجب سرخ شدن برگ (در اصطلاح محلی چایکاران، داغ زدن) می‌گردد که چنین برگی غیرقابل استفاده است. معمولاً در اکثر کشورهای چای‌خیز بسته به نیروی انسانی و دستمزدها، با دست، قیچی، ماشین برداشت و کمباین‌های مخصوص اقدام به برداشت چای می‌نمایند. اساساً چای تولید شده با برداشت دستی بسیار باکیفیت‌تر است.

۵-۱. تولید چای سالم

در تولید چای ایران هیچ‌گونه سموم شیمیایی استفاده نمی‌شود و کاربرد کودهای شیمیایی نیز بسیار محدود و در برخی باغات نیز هیچ‌گونه کود شیمیایی در آنها استفاده نمی‌شود و در کل چای تولیدی کشور سالم و حتی در برخی مزارع چای اُرگانیک تولید می‌شود.

با توجه به سالم بودن و حتی در برخی مزارع، ارگانیک بودن چای تولیدی کشور، در صورتی‌که اصول صحیح چیدن برگ چای و فرآیند تولید چای سیاه و چای سبز رعایت شود، مزیت رقابتی ارزشمندی برای چای تولیدی کشور خواهد بود و امکان صادرات بیشتر آن به کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی توسعه‌یافته نیز فراهم می‌گردد.

۶-۱. مناطق چای‌کاری ایران

مناطق چای‌کاری ایران در سواحل جنوبی دریای مازندران بین ٤٢-٤٩ درجه تا ٥٠ درجه طول جغرافیایی شرقی و ٢٥-٣٧ درجه تا ٣١-٣٦ درجه عرض شمالی و در منطقه‌ای به طول ٢٠٣ کیلومتر و عرض ٩٠ کیلومتر که به‌وسیله سلسله جبال البرز احاطه شده، قرار گرفته است. ارتفاع مناطق چایکاری تا ٧١٥ متر (از سطح دریا) در استان مازندران و ١,٢٦٢ متر در لوشاده لاهیجان در استان گیلان می‌رسد. هوای این مناطق گرم و مرطوب با بارش سالیانه ١,٣٠٠ میلیمتر است که این بارش یکنواخت نبوده و در تابستان بین تیر تا شهریورماه که چای بیشتر به آب نیازمند است به حداقل می‌رسد. این دوره خشکی باعث کاهش محصولات باغ‌های چای می‌شود. بیش از ٦٠ درصد بارش سالیانه در زمستان است که برای تولید چای اثر چندانی ندارد. این امر خود یک سیستم مدیریت آبیاری را می‌طلبد. در این مناطق طی یک دوره، درجه حرارت از اواخر بهمن تا تیرماه بین ١٨ تا ٣٠/٣ درجه سانتی‌گراد با رطوبت نسبی ٩٠ تا ٩٥ درصد در نوسان می‌باشد. خاک این مناطق عمدتاً از خاک رس و گیاه‌خاک شنی با PH ٤/٥ تا ٦ و میزان ١/٧٦ درصد ماده آلی تشکیل شده است.

مساحت زیر کشت چای در ایران در سال ١٣٩٠، براساس آمار سازمان چای کشور ٣١,٤٥٨ هکتار است که بیش از ٧٦ هزار کشاورز چای‌کار را به این اشتغال واداشته است. تعداد کل باغات شامل ٧٢,٦٨٤ قطعه است (متوسط عمر باغات چای ٤٠ سال است که بیش از ٢٠ درصد باغات کشور در بیش از حداکثر عمر باردهی قرار دارند) بیش از ٧٤ درصد باغات کمتر از یک هکتار وسعت دارند. ٦٨ درصد باغات چای در مناطق کوهستانی با شیب ٣٠ درصد و ٣٢ درصد در دشت قرار دارند. حدود ٩٨ درصد از باغات چای کشور به‌صورت دیم و مابقی فاریاب هستند.

سطح زیر کشت باغات چای طی ٤٠ سال گذشته (١٣٥٠-١٣٩٠) تغییر چشمگیر نداشته و از ٣٠

هزار هکتار به ۳۵ هزار هکتار در سال ۱۳۸۳ افـزایش و مجـدداً بـه ۳۱ هـزار هکتـار در سـال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. این درحالی است که میزان برگ سبز تولیدی از ۳۷/٤ هزار تن بـه ۲۵۲ هـزار تـن در سال ۱۳۸۲ و ۱۱۰ هزار تن در سال ۱۳۹۱ رسیده است و تولید چای خشک نیز از ۹ هزار تـن در سال ۱۳۵۰ به ۳۰ هزار تن در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است.

۲. تولید چای در ایران و جهان

۲-۱. وضعیت سطح زیر کشت و تولید برگ سبز چای در جهان و ایران

کشورهای اصلی تولیدکننده چای در جهان عبارتند از: کنیا، هند و سـریلانکا. سـطح زیـر کشـت چـای در ایران حدود ۳ درصد سطح زیر کشت جهانی این محصول است. میزان تولید چـای خشـک از هـر هکتـار باغ چای در سیلان ۱/۲٤ تن، در هند ۱/٦ تن و در کنیا ۲/۳ تن و در ایران ۱/۵ تا ۱/۷ تن است (جدول ۳).

باغات چای کشور در اسـتان‌هـای گـیلان و مازنـدران، در شـهرهای فـومن، رشـت، شـفت، لاهیجـان، سیاهکل، لنگرود، رودسر، املش، رامسر و تنکابن احداث شده است و بیش از ۷٦ هزار نفر کشـاورز بـه امـر پرورش چای مشغولند. براساس آمارهای موجود حدود ۷٤ درصد باغات زیر یک هکتار وسعت دارند.

جدول ۲. پراکندگی وسعت باغات چای ایران در سال‌های مختلف

(درصد)

وسعت (هکتار)	۱۳۴۴	۱۳۶۷	۱۳۷۷
زیر ۰/۵	۸/۷	۱۹/۸	۲٦/۲۹
۰/۵ تا ۱	۱۸/۵	۱۸/٤	۲٤/۰٦
۱ تا ۲	۳٤/۳	۱۸/٦	۲۵/۹۲
۲ تا ۱۰	۳۳/۵	۲۷/٤	۱۷/۸٦
بالای ۱۰	۵	۱٦	۵/۸۷
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

مآخذ: سازمان چای و برآورد کارشناسی.

از جدول ۲ چنین استنباط می‌شود که پراکندگی وسعت باغات چای کشور طی ۳۳ سال گذشـته همواره در جهت خرد شدن بوده است. از دلایل آن می‌توان اصـلاحات ارضـی سـال ۱۳٤۱، تخریـب جنگل‌ها و ایجاد باغات کوچک چای به‌وسیله روستاییان یا خرد شدن باغات بزرگ متـأثر از اجـرای قانون ارث را نام برد.

به‌طور کلی باغات چای ایران، عمدتاً در اراضی کوهپایـه‌ای کـه مناسـب زراعـت نیسـتند، واقـع

شده‌اند (حدود ۷۰ درصد مساحت باغات چای در اراضی کوهپایه‌ای و ۳۰ درصد در اراضی جلگه‌ای واقع شده است).

متوسط عمر باغات چای ایران ٤٠ سال است و ۲۰ درصد باغات عمری بیش از حداکثر عمر اقتصادی باغات چای (۳۰ الی ٦٠ سال) دارند. از هر هکتار باغ چای در ایران به‌طور متوسط ۵/۹ تن برگ سبز چای برداشت می‌شود که حاصل آن حدود ۱/۵ تن چای خشک است. متوسط طول دوره برداشت در باغات چای ایران ٦ ماه است (جداول ٤ و ۵). بررسی وضعیت سطح زیرکشت و تولید چای طی سال‌های ۱۳٤٤ الی ۱۳۹۱ (جدول ٦) نشان می‌دهد که سطح زیرکشت باغات چای تا سال ۱۳۸۳ حدود ۵ هزار هکتار (۱٦ درصد) افزایش یافته است. علیرغم افزایش ناچیز سطح زیرکشت، میزان برگ سبز خریداری شده روند به‌شدت صعودی داشته و از حدود ٤۷ هزار تن در اوایل دهه ۱۳٤۰ به حدود ۲۷۰ هزار تن در اواخر دهه ۱۳۷۰ رسیده است و با کاهش قابل توجه در سال‌های اخیر به حدود ۱۱۰ هزار تن رسیده است. بررسی روند تغییرات سطح زیر کشت در سال‌های بعد از سال ۱۳۸۳ نشان می‌دهد سطح زیر کشت روند نزولی داشته به‌گونه‌ای که ٤,۰۰۰ هکتار از سطح زیر کشت کاسته شده و به مقدار مشابه سال ۱۳۵٤ رسیده است. بررسی روند تغییرات چای خشک تولیدی نشان می‌دهد که میزان چای خشک تولیدی طی این دوره (۱۳٤٤-۱۳۸۳) از حدود ۱۲ هزار تن به حدود ٦۲ هزار تن در اواخر دهه ۱۳۷۰ و حدود۳۰ هزار تن در سال‌های اخیر (۱۳۹۱) رسیده است. در فاصله سال‌های ۱۳٤٤ تا ۱۳۸۳ درحالی که سطح زیرکشت باغات تنها حدود ۱٦ درصد افزایش یافته است، میزان تولید برگ سبز چای و چای خشک بیش از ۵ برابر افزایش داشته است. همچنین درحال حاضر که سطح زیر کشت مشابه سال ۱۳۵٤ و قبل از آن است میزان تولید چای خشک ۲/۵ برابر آن مقطع زمانی است. لذا با توجه به عملکرد تولید برگ سبز چای نسبت به سطح باغات می‌توان نتیجه گرفت که برداشت برگ سبز غیرکیفی و نامرغوب افزایش داشته است. متوسط طول دوره برداشت چای در کشور ٦ ماه است که در سه الی چهار نوبت (چین بهاره، چین تابستانه، چین پاییزه و پاک‌چین) انجام می‌گیرد در صورتی‌که در کشورهای چای‌خیز در تمام ایام سال و به‌صورت روزانه برداشت برگ سبز انجام می‌شود (در کشور ما اغلب به‌جای برگ‌چینی بوته‌ها را هرس می‌کنند) و این درحالی است که متوسط برداشت برگ سبز چای از هر هکتار در جهان حدود ۵ تن و در ایران حدود ٦ تن است که خود گویای برداشت مازاد و در نتیجه کاهش کیفیت چای تولیدی است. این امر سبب می‌شود در بعضی مواقع سال ظرفیت کارخانجات با میزان برگ سبز تحویلی همخوانی نداشته که در نتیجه منجر به کاهش کیفیت عملیات چای‌سازی در کارخانجات می‌شود.

جدول ۳. مقایسه وضعیت آماری چای در ایران و جهان در سال ۲۰۰۲

ردیف	عنوان	وضعیت
۱	نسبت درصد سطح زیرکشت مزارع و باغات چای کشور به کشورهای چای‌خیز جهان	۳ درصد
۲	سطح زیر کشت مزارع چای در کشورهای چای‌خیز جهان	۱,۱٤۰,۷۰۰ هکتار
۳	سطح زیر کشت مزارع چای در کشور ایران	۳۵,٦۲۷ هکتار
٤	تولید چای خشک از هر هکتار باغ چای در کشور	دوره برداشت هر ماه ۱/۵ ـ ۱/۷ تن
۵	تولید چای خشک از هر هکتار باغ چای کشوری مهم چای‌خیز (سیلان، هند، کنیا)	دوره برداشت در سیلان ۱۲ ماه ۱/۲٤ تن دوره برداشت در هند ۱۲ ماه ۱/٦ تن دوره برداشت در کنیا ۱۲ ماه ۲/۳ تن
٦	تولید چای در کشورهای چای‌خیز جهان در سال ۲۰۰۱	۳,۰۲۱,٤۲٦ تن
۷	تولید چای در کشور جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۰۱	٤٦,۰۰۰ تن
۸	درصد تولید چای خشک در ایران به تولید چای خشک در جهان	۱/۵ درصد
۹	درصد سهم واردات چای در کشور از درصد کل واردات چای جهان	۳/۱ درصد
۱۰	سرانه مصرف چای در کشور	۱/۵ کیلوگرم
۱۱	سرانه مصرف چای در جهان	۰/۵ کیلوگرم
۱۲	درصد تولید چای در ایران نسبت به کل تولید چای جهان	۳/۳۳ درصد
۱۳	نسبت جمعیت کشور به جمعیت جهان	۱ درصد

مآخذ: آمار FAO و سازمان چای کشور، ۱۳۸٤.

درحال حاضر، سطح زیر کشت مزارع چای کشور به حدود ۳۱ هزار هکتار، مزارع چای فعال به کمتر از ۲۰ هزار هکتار و تولید چای خشک داخلی حدود ۳۰ هزار تن کاهش یافته است، لذا از نقش چای تولید داخل از سرانه مصرف چای در کشور و به‌طور کلی جایگاه تولید چای کشور کاسته شده است.

جدول ۴. وضعیت سطح زیرکشت باغات چای شمال کشور

ردیف	مناطق	سطح زیر کشت		تعداد کشاورزان		پراکندگی جغرافیایی باغات چای					
		هکتار	درصد نسبت به کل سطح چایکاری	نفر	درصد خانوار نسبت به کل جمعیت خانوار	زیر یک هکتار		۱-۵ هکتار		۵ هکتار به بالا	
						هکتار	درصد	هکتار	درصد	هکتار	درصد
۱	فومن	۲,٤۲۰	٦/۷۹	٦,۱۰۰	۷/۹٦	۱,۵۹۷/۲	٦٦	۵۰۸/۲	۲۱	۳۱٤/٦	۱۳
۲	رشت	۱,٤۹٦	٤/۲۰	۱,۲٤۸	۱/٦۲	۱,۲۱۱/۷٦	۸۱	۱۷۹/۵۲	۱۲	۱۰٤/۷۲	۷
۳	شفت	۱,۰۲۰	۲/۸۷	۳,۲۳۹	٤/۲۲	۸۸۲/۳	۸٦/۵	۱۱۷/۳	۱۱/۵	۲۰/٤	۲
٤	لاهیجان	٦,۰۰۰	۱٦/۸٤	۱۳,۳۰۰	۱۷/۳٦	٤,۸٦۰	۸۱	۱۰۲۰	۱۷	۱۲۰	۲
۵	سیاهکل	۱,۸۰۰	۵/۰۵	۵,٦۰۰	۷/۳	۱,٤٤۰	۸۰	۲۷۰	۱۵	۹۰	۵
٦	لنگرود	۵,٤۳۱	۱۵/۲٤	۱۵,۰۰۰	۱۹/۵۸	۲,۳۳۵/۳۳	٤۳	۲,۷٦۹/۸۲	۵۱	۳۲۵/۸٦	٦
۷	رودسر	۷,۱۵۰	۲۰/۰۷	۱٤,۰۰۰	۱۸/۲۷	٦,۰۷۷/۵	۸۵	۷۸٦/۵	۱۱	۲٦۸	٤
۸	املش	٦,۰۰۰	۱٦/۸٤	۸,۲۸۰	۱۰/۸۲	٤,۲۰۰	۷۰	۱,۵۰۰	۲۵	۳۰۰	۵
۹	رامسر	۲,٤۵۰	٦/۸۸	۵,۵۸۱	۷/۳۱	۲۰,۸۸۲/۵	۸۵	۲٤۵	۱۰	۱۲۲/۵	۵
۱۰	تنکابن	۱,۸٦۰	۵/۲۲	٤,۲٦۰	۵/۵٦	۱,۱۱٦	٦۰	۵۰۵/۲	۲۷	۲٤۱/۸	۱۳
جمع کل		**۳۵,٦۲۷**	۱۰۰	**۷٦,٦۰۸**	۱۰۰	**۲۵,۸۰۲/۵۹**	**۷۳/۷۵**	**۷,۸۹۸/۵۳**	**۲۰/۰۵**	**۱,۹۲۵/۸۸**	۶/۲

مأخذ: سازمان چای کشور، پاییز ۱۳۸۱.

جدول ۵. وضعیت سطح زیر کشت باغات چای شمال کشور

ردیف	مناطق	پراکندگی جغرافیایی باغات چای				وضعیت دیم و آبیاری				چاه‌های محفوره		میانگین سنی بوته‌ها (سال)	متوسط برداشت برگ سبز در هر هکتار (تن)	میزان برداشت برگ سبز در منطقه
		جلگه		کوهپایه		دیم		آبیاری		تعداد (حلقه)	درصد			
		هکتار	درصد	هکتار	درصد	هکتار	درصد	هکتار	درصد					
۱	فومن	۱,۲۵۸/٤	۵۲	۱۱٦/۱٦	٤۸	۱,٤۲۷/۸	۵۹	۹۹۲/۲	٤۱	٦	۹/۵۲	۳۵	۷	۱٦,۱٦۵
۲	رشت	٦۷۳/۲	٤۵	۸۲۲/۸	۵۵	۱,٤۲۱/۲	۹۵	۷٤/۸	۵	۳	٤/۷٦	۳۰	۸	۱۱,۵۰٤
۳	شفت	۱٤۵/۸٦	۱٤/۳	۸۷٤/۱٤	۸۵/۷	۱,۰۰۷/۷٦	۹۸/۸	۱۲/۲٤	۱/۲	٤	٦/۳٤	۵۵	۵/۲	۵,۳٤۷
٤	لاهیجان	۲۰٤۰	۳٤	۳,۹٦۰	٦٦	٤,۸٦۰	۸۱	۱۱٤۰	۱۹	۱۳	۲۰/٦٤	٤۰	۷	٤۱,۸۳٤
۵	سیاهکل	۱۸۰	۱۰	۱,٦۲۰	۹۰	۱,۷۸۲	۹۹	۱۸	۱	۲	۳/۱۷	٤۰	۵/۵	۹,۲٦۳
٦	لنگرود	۹۲۳/۲۷	۱۷	٤,۰۵۷/۷۳	۸۳	٤,۹٤۲/۲۱	۹۱	٤۸۸/۷۹	۹	٤	٦/۳٤	٤۰	۷/۵	۳۰,۵٦۵
۷	رودسر	۲,۳۵۹/۵	۳۳	٤,۷۹۰/۵	٦۷	٦,۳٦۳/۵	۸۹	۷۸٦/۵	۱۱	۲۰	۳۱/۷۷	٤۰	۵	۳۹,۱۸۳
۸	املش	۱,۸۰۰	۳۰	٤,۲۰۰	۷۰	۵,٤٦۰	۹۱	۵٤۰	۹	٦	۹/۵۲	٤۰	۷/۷	٤٦,٦۷۱
۹	رامسر	۷۳۵	۳۰	۱,۷۱۵	۷۰	۲,٤۰۱	۹۸	٤۹	۲	–	–	۵۰	۱/۳	۳,۱۰۸
۱۰	تنکابن	۸۷٤/۲	٤۷	۹۸۵/۸	۵۳	۱,٦۳٦/۸	۸۸	۲۲۳/۲	۱۲	۵	۷/۹٤	٤۰	۳/٤	٦,۵۷۵
جمع کل		**۱۰,۹۸۹/٤۳**	**۳۱/۲۳**	**۲٤,٦۳۷/۵۷**	**٦۸/۷۷**	**۳۱,۳۰۲/۲۷**	**۸۸/۹۸**	**٤,۳۲٤/۷۳**	**۱۱/۰۲**	**٦۳**	**۱۰۰**	**٤۰/۵**	**۵/۹**	**۲۱۰,۲۱٤**

مأخذ: اداره کل خدمات پژوهشی چای، سازمان چای کشور، ۱۳۸۱.

جدول ۶. سطح زیر کشت و مقدار برگ سبز خریداری شده طی سال‌های ۱۳۴۴ تا ۱۳۹۱

سال	سطح زیرکشت (هکتار)	جمع کل برگ سبز خریداری شده (کیلوگرم)	عملکرد برگ سبز در هکتار (کیلوگرم)	مقدار چای خشک تولیدی (کیلوگرم)
۱۳٤٤	ـــــ	٤٦,٩٣٤,٠١٠	–	۱۲,٤۸۲,۳۷۱
۱۳٤٥	ـــــ	٤۸,٦۸۹,٥۲۳	–	۱۰,۹٥٥,۱٤۱
۱۳٤٦	ـــــ	٤۳,۸۰٥,۷٤۰	–	۹,۸٥٦,۲۹٦
۱۳٤۷	ـــــ	٥۲,۷۳٤,۸۷۲	–	۱۲,۸٤۹,۲۲۷
۱۳٤۸	ـــــ	٥۳,٥۰۲,٦٥۳	–	۱۳,۱۸۸,۱۳٤
۱۳٤۹	ـــــ	٥٦,۸۷٥,٥٥۳	–	۱۰,۰۷۳,۲۷٥
۱۳٥۰	ـــــ	۳۷,٤۷۳,٥۲۷	–	۹,۲۸٥,٥۰۷
۱۳٥۱	ـــــ	٥۹,٥۳٦,۲۱۱	–	۱٤,٦۲۹,۱۷۰
۱۳٥۲	ـــــ	۷۰,۷۱٦,٥۸٦	–	۱۷,۳۰۷,٦٤۰
۱۳٥۳	ـــــ	۸۰,٥۰۰,٤۲٦	–	۱۹,٦۷۸,٥۱٦
۱۳٥٤	۳۰,۹۷۸	۷٤,٤۰٦,۷٤۱	۲,٤۰۲	۱٦,۹۷٥,٦٦۷
۱۳٥٥	۳۰,۹۸٦	۸۷,۹۹٥,٦٥۱	۲,۸٤۰	۱۹,۸۲۳,۹۸٤
۱۳٥٦	۳۱,۰۱۳	۱۱٥,۷۹٦,۲۰٤	۳,۷۳٤	۲٦,۰۸۷,۱۱۲
۱۳٥۷	۳۱,۰۷٥	۱۱۸,۱۰۹,۰٤۹	۳,۸۰۱	۲٦,۸٦٤,٦۳٦
۱۳٥۸	۳۱,۰۹۰	۱٤۹,٤۷۲,٤٦٦	٤,۸۰۸	۳۳,٦۷۱,۱۱۹
۱۳٥۹	۳۱,۱۹۸	۱٤۳,۳۳۱,۳۸۸	٤,٥۹٤	۳۱,۸۹۰,۹۰۹
۱۳٦۰	۳۱,٥۲۰	۱٦۳,۷٦٤,۲۱٦	٥,۱۹٦	۳٦,٥۷٤,٥۲۳
۱۳٦۱	۳۱,۸٥۰	۱٥۹,۸۰۸,٥٤۷	٥,۰۱۸	۳٦,۳۲۸,۹٦۱
۱۳٦۲	۳۱,۸۷٤	۱۹٤,٥۷۸,۳۷۱	٦,۱۰٥	٤٤,٦٥۱,٥٥۳
۱۳٦۳	۳۲,۰۲٦	۲۰٤,۰۲۳,٤۹٤	٦,۳۷۱	٤٦,۸۲٥,٥٤۰
۱۳٦٤	۳۲,۰۲٦	۱۷۹,۰٦۹,٤۹٤	٥,٥۹۱	٤۱,٥٦۰,۲٦۹
۱۳٦٥	۳۲,۰۲٦	۲۱۲,٤٦۳,٤۰٥	٦,٦۳٤	٤۸,٥۱۰,۲۳۰
۱۳٦٦	۳۲,۰۲٦	۱۹۹,۲٤٤,۲۳۰	٦,۲۲۱	٤٥,۸۰٤,۱۳٦
۱۳٦۷	۳۲,۰۲٦	۲٤۷,۰۸۹,۰۲٤	۷,۷۱٥	٥٥,٥٥۹,٦۹۰
۱۳٦۸	۳۲,۰۲٦	۱۷۰,٤٥۲,۹۱۲	٥,۳۲۲	٤۰,۷۸۳,۰۳۱
۱۳٦۹	۳۲,۰۲٦	۱۹۱,٤٦۹,۷۹۷	٥,۹۷۹	٤۳,۹۸۰,۳٥٥
۱۳۷۰	۳۲,۰۲٦	۱۹٦,۱۲۰,٤۱٦	٦,۱۲٤	٤٤,۹۸٦,۲۸۸
۱۳۷۱	۳۲,۰۲٦	۲٤۸,۸٥۸,۱۱۹	۷,۷۷۱	٥٦,۱۰۸,۰۷۹
۱۳۷۲	۳۲,۰۲٦	۳۰٦,٦٥۹,۷۲۷	۹,٥۷٥	٦۸,٤۹٤,٦٦۰
۱۳۷۳	۳۲,٦٥۹	۲٤۸,۲۰۸,٥۳٥	۷,٦۰۰	٥۷,۷٦۸,۷٥٥
۱۳۷٤	۳۲,٦٥۹	۲٤۲,۷۱۲,۹۸۷	۷,٤۳۲	٥۷,۳۱۸,۰۷٥
۱۳۷٥	۳۲,٦٥۹	۲۷۰,٥۱۰,٤۳٥	۸,۲۸۳	٦۲,۳۱۳,۳۳۰
۱۳۷٦	۳۲,٦٥۹	۳۰۸,٦۹۳,۰۰۰	۹,٤٥۲	۷۱,۹۸۷,۰۰۰
۱۳۷۷	۳۲,٦٥۹	۲۷۱,۰۰۰,۰۰۰	۸,۲۹۸	٦۱,۰۰۰,۰۰۰
۱۳۷۸	۳٤,۰۰۰	۲۹۲,۲٥۱,۰۰۰	۸,٥۹٦	٦۸,٥۰۱,۰۰۰

سال	سطح زیرکشت (هکتار)	جمع کل برگ سبز خریداری شده (کیلوگرم)	عملکرد برگ سبز در هکتار (کیلوگرم)	مقدار چای خشک تولیدی (کیلوگرم)
۱۳۷۹	۳٤,۰۰۰	۲۲۲,٦٥۲,۰۰۰	٦,٥٤۹	٤٤,۲۳۳,۰۰۰
۱۳۸۰	۳٥,۰۰۰	۲۲۸,۳۹۳,۰۰۰	٦,٥۲٦	٥۷,٤۹٦,۰۰۰
۱۳۸۱	۳٥,٦۲۷	۲۲۰,۰٥٥,۰۰۰	٦,۱۷۷	٤۳,۰۰۰,۰۰۰
۱۳۸۲	۳٥,٦۲۷	۲٥۲,۰۰۰,۰۰۰	۷,۰۷۳	٥۸,۰۰۰,۰۰۰
۱۳۸۳	۳٥,٦۲۷	۱۲٥,۰۰۰,۰۰۰	۳,٥۰۹	۲۸,۰۰۰,۰۰۰
۱۳۸۹	۳۱,٤٥۸	۱۱٥,۱۹٦,۰۰۰	۳,٦٦۲	۲٥,۹۱۹,۰۰۰
۱۳۹۰	۳۱,٤٥۸	۱۳۱,٤٥۸,۰۰۰	٤,۱۷۹	۲۹,٥۷۸,۰۰۰
۱۳۹۱	۳۱,٤٥۸	۱۰۹,۷۹٦,۰۰۰	۳,٤۹۰	۲٤,۷۰٤,۰۰۰

مأخذ: سازمان چای کشور.

لازم به‌ذکر است که درحال حاضر بخش قابل توجهی از باغات مذکور غیرفعال بوده و در چرخه تولید قرار ندارند کارشناسان باغات فعال در تولید چای را حدود ۲۰ هزار هکتار و میزان برداشت برگ سبز را بیش از ٥,۰۰۰ کیلوگرم در هکتار برآورد می‌کنند.

جدول ۷. وضعیت دیم و آبیاری باغات چای در سال ۱۳۹۱ برحسب درصد

شهرستان	دیم	آبی
املش	۱۰۰	–
تنکابن	۱۰۰	–
رامسر	۱۰۰	–
رشت	۱۰۰	–
رودسر	۱۰۰	–
سیاهکل	۹۹/۹۹٥	۰/۰۰٥
شفت	۱۰۰	–
فومن	۸۳	۱۷
لاهیجان	۱۰۰	–
لنگرود	۱۰۰	–

مأخذ: همان.

چایکاری عمدتاً به‌صورت دیم انجام می‌شود و با توجه به بارش بسیار زیاد مناطق کشت، نیازی به آبیاری نیست، براساس آمار سال ۱۳۸۱ سازمان چای، حدود ٥,۰۰۰ هکتار از باغات که عمدتاً در شهرستان‌های فومن، لاهیجان، لنگرود و رودسر قرار داشتند، فاریاب بودند. براساس آمار سازمان چای در سال ۱۳۹۱ (جدول ۷) تنها ۱۷ درصد از اراضی باغات چای در شهرستان فومن و ۰/۰۰٥ درصد از اراضی شهرستان سیاهکل آبیاری می‌شوند (کمتر از ٥۰۰ هکتار). بنابراین

سطح کل باغات فاریاب نسبت به سال ۱۳۸۱ کاهش داشته است.

برگ سبز چای از باغات چای برداشت و به کارخانه چای‌سازی منتقل می‌شود و در کارخانه طی مراحلی به چای خشک تبدیل و پس از بسته‌بندی به بازار عرضه می‌شود. تعداد کارخانجات چای‌سازی در سال ۱۳۵۷، ۸۷ واحد بوده است که در سال ۱۳۹۱ به ۱۸۲ واحد رسیده که از این تعداد ۳۳ کارخانه غیرفعال و ۱٤۹ کارخانه فعال می‌باشد. ظرفیت این واحدها ۳,۹۳۰,٤۷۰ کیلوگرم در روز (ظرفیت اسمی معادل ٦,٥۱۳,۲۰۰ کیلوگرم در روز) می‌باشد که بیش از نیاز کشور است. هرچند به‌علت فصلی بودن برداشت و عدم پراکندگی مناسب واحدها در برخی موارد، برگ سبز تحویلی به کارخانه بیش از ظرفیت است، اما دوره فعالیت این واحدها معمولاً ٦ ماه در سال است.

جدول ۸. آمار مقایسه‌ای مقاطع زمانی وضعیت چای‌سازی در کشور

ردیف	سال / وضعیت	۱۳۵۷	۱۳٦۹	۱۳۷۸	۱۳۸۳	۱۳۹۱
۱	تعداد کارخانجات چایسازی	۸۷	۹۹	۱۳٤	۱۸۷	۱۸۲
۲	سطح زیر کشت باغات چای در کشور (هکتار)	۳۱,۰۷٥	۳۱,۸۷٤	۳٤,۲٥۰	۳٤,٦٥۰	۳۱,٤٥۸
۳	تولید برگ سبز (تن)	۱۱۸,۱۰۹	۱۹,۱٤۹	۲۷۹,۰۰۸	۱۲٥,۰۰۰	۱۱۰,۰۰۰
٤	تولید چای خشک (تن)	۲٦,٦۷۲	٤۳,۹۸۰	٦٥,۳۱۳	۲۸,۰۰۰	۲٥,۰۰۰
٥	میزان فروش توسط سازمان چای (تن)	۲۰,۱۸۳	۳٦,۳۲۰	٥۰,٥۸۳	–	–
٦	میزان واردات چایسازان (تن)	۱٤,۳۹۰	۳٦,۳۲۰	۱,۷٥۰	–	–
۷	اجرت تبدیل برگ سبز به چای خشک (ریال)	۳٤	۱۱۷	۸۹٦	۲,۲٥۰	–
۸	قیمت خرید تضمینی برگ سبز (ریال)	٤٥	۲۰۰	۱,۰٦٤	۱,٦۰۰	۷,۰۰۰
۹	موجودی چای خشک در کارخانجات و انبارها (هزار تن)	–	–	۷۷	۱٥٦	٥۰*

مأخذ: همان.

* کلیه انبارهای سازمان چای اسبق مستقر در تهران، کرج و سایر نقاط کشور (هیئت تصفیه سازمان چای منحله) به سازمان تعاون روستایی واگذار شده است. فقط سه انبار در شهر رشت و تنکابن با تناژ متوسط با ظرفیت اسمی ٥ هزار تن در اختیار سازمان چای فعلی وجود دارد که چای‌های سنواتی متعلق به سندیکاها در آن نگهداری می‌شود.

جدول ۹. میزان هزینه تولید (ریال)

سال	هزینه تولید در سطح هر هکتار	عملکرد در واحد سطح (تن)	هزینه تولید هر کیلو برگ سبز چای
۱۳۸۹	۳۳,٤۲٥,۷۰۰	٤/٦	۷,۲٦٦*
۱۳۹۰	٤۲,۱۰۲,٦۳۷	٦/٥	٦,٤۷۷*
۱۳۹۱	٥۰,۲۸۷,۲٥٥	٦	۷,۱۸٤

مأخذ: همان.

* هزینه تولید هر کیلوگرم برگ سبز چای با در نظر گرفتن عملکرد در واحد سطح محاسبه شده است.

قیمت تضمینی خرید برگ سبز چای از چایکاران و قیمت یارانه‌ای فروش برگ سبز چای به کارخانجات چای‌سازی در جدول ۱۰ آمده است. قیمت خرید تضمینی برگ سبز چای درجه یک و دو در سال ۱۳۹۱ به‌ازای هر کیلوگرم به ترتیب ۷,۰۰۰ و ۳,۹۰۰ ریال و قیمت فروش به کارخانجات به‌ترتیب ۲,۷۵۰ و ۱,۷۵۰ ریال است. یعنی به‌ازای هر کیلوگرم برگ سبز چای درجه یک ٤,۲۵۰ ریال و درجه دو ۲,۱۵۰ ریال یارانه پرداخت می‌شود.

جدول ۱۰. تغییرات قیمت یارانه‌ای فروش برگ سبز چای (ریال)

سال	قیمت برگ درجه یک	قیمت برگ درجه دو	یارانه دولت برای برگ درجه یک	یارانه دولت برای برگ درجه دو	قیمت فروش برگ درجه یک کارخانه	قیمت فروش برگ درجه دو کارخانه
۱۳۸٤	۲,۹۰۰	۱,۸۰۰	۱,۲۳۰	٦۳۰	۱,٦۷۰	۱,۱۷۰
۱۳۸۵	۳,۲۵۰	۱,۹۰۰	۱,۳٦۰	٦٦۵	۱,۸۹۰	۱,۲۳۵
۱۳۸٦	۳,٤۰۰	۱,۹۸۰	۱,٤۵۰	۷۲۰	۱,۹۵۰	۱,۲٦۰
۱۳۸۹	۵,٤۰۰	۲,۹۰۰	۳,٦۵۰	۲,۰۰۰	۱,۷۵۰	۹۰۰
۱۳۹۰	٦,۰۰۰	۳,۰۰۰ تا ۳,۳۰۰	٤,۰۵۰	۲,۲۷۰	۱,۹۵۰	۱,۰۳۰
۱۳۹۱	۷,۰۰۰	۳,۹۰۰	٤,۲۵۰	۲,۱۵۰	۲,۷۵۰	۱,۷۵۰

مأخذ: همان.

۲-۲. بررسی قیمت خرید تضمینی

خرید تضمینی برای محصولات کشاورزی به‌عنوان یک سیاست قیمتی مناسب می‌تواند قیمت‌های بازار را به سمت قیمت تضمینی مورد نظر سوق داده و حمایت از تولیدکنندگان را به همراه داشته باشد. تعیین قیمت تضمینی با استفاده از چهار معیار اقتصادی هزینه تولید، قیمت سرمرز، معیار رابطه مبادله و معیار چندگانه می‌باشد. در معیار اول (هزینه تولید) متوسط هزینه کل تولید شامل ارزش نهاده‌های مصرفی، دستمزد و اجاره بهای زمین محاسبه و به‌عنوان قیمت تضمینی قرار داده می‌شود. در معیار دوم معادل قیمت سرمرز محصولات با هزینه‌های حمل‌ونقل تا سرمزرعه تعدیل شده و به‌عنوان قیمت کف در نظر گرفته می‌شود. در معیار سوم رابطه مبادله به‌صورت شاخصی از قیمت دریافتی (قیمت سرخرمن و یا قیمت تضمینی) توسط زارعان به شاخص قیمت‌های پرداختی توسط آنها برای نهاده‌های تولیدی و کالاهای مصرفی تعریف می‌شود و معیار چهارم نیز به‌صورت مجموعه‌ای از معیارهای سه‌گانه فوق مطرح می‌شود. کشورهای مختلف جهان از یک یا چند معیار از معیارهای فوق در تعیین قیمت‌های کف برای محصولات مورد نظر استفاده می‌کنند.

در بین عوامل برشمرده، معیار هزینه تولید به‌عنوان مهمترین عامل در محاسبات قیمت، جایگاه مهمی دارد. در ایران نیز از روش معیار هزینه تولید (البته با در نظر گرفتن معیارهای دیگر) برای

محاسبه قیمت تضمینی استفاده می‌شود که نسبت به روش‌های دیگر قابل لمس‌تر می‌باشد.

قانون خرید تضمینی ابتدا در سال ۱۳٦۸ تصویب و در سال‌های ۱۳۷۲، ۱۳۸۳ و ۱۳۸٤ اصلاحیه‌هایی به آن افزوده شد.

در تاریخ ۱۳۸٤/۳/۳۰ دو تبصره دیگر به قانون تضمین خرید سال ۱۳٦۸ و۱۳۸۳ اضافه شد که به‌شرح زیر است:

ماده واحده ـ به‌منظور حمایت از تولید محصولات اساسی کشاورزی و ایجاد تعادل در هزینه‌های تولید و درآمدهای کشاورزان، دو تبصره به‌شرح زیر به‌عنوان تبصره‌های «٦» و «۷» به قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی مصوب سال ۱۳٦۸ الحاق می‌گردد.

تبصره «۶» ـ دولت موظف است قیمت خرید تضمینی محصولات اساسی کشاورزی موضوع این قانون در هر سال زراعی را به‌گونه‌ای تعیین نماید که میزان افزایش آن هیچ‌گاه از نرخ تورم اعلام شده ازسوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در همان سال کمتر نباشد.

تبصره «۷» ـ مفاد تبصره «٦» دولت درخصوص قیمت‌های سال زراعی ۱۳۸۳-۱۳۸٤ نیز لازم‌الاجرا می‌باشد.

مقایسه هزینه تولید هر کیلو برگ سبز چای (ارقام جداول ۹ و ۱۲) با قیمت تضمینی (ارقام جدول ۱۱) نشان می‌دهد که همواره قیمت تضمینی پایین‌تر از هزینه تولید بوده است. هزینه تولید هر کیلو برگ سبز درجه یک در سال جاری ۱۲,۲۸٤ ریال است، اما قیمت تضمینی ۷,۰۰۰ ریال در نظر گرفته شده است. همچنین هزینه تولید هر کیلو برگ سبز درجه دو ۵,٤۸٤ ریال است، اما قیمت تضمینی آن ۳,۹۰۰ ریال وضع شده است.

در نظر نگرفتن هزینه‌های واقعی تولید و فاصله قیمت تضمینی اعلامی با قیمت تضمینی کارشناسی، از مهمترین مشکلات تولیدکنندگان چای به‌شمار می‌آید.

مقایسه قیمت تضمینی با قیمت برمبنای نرخ تورم سالیانه (جدول ۱۱) نشان می‌دهد قیمت تضمینی در سال‌های اخیر همواره کمتر از قیمت برمبنای نرخ تورم سالیانه بوده و حداقل مصرح در تبصره «٦» قانون خرید تضمینی رعایت نشده است.

جدول ۱۱. مقایسه قیمت تضمینی با قیمت برمبنای نرخ تورم سالیانه (ریال)

سال	نرخ تورم (درصد)	قیمت تضمینی	قیمت برمبنای نرخ تورم
۱۳۸٤	۱۰/٤	۲,۹۰۰	–
۱۳۸۵	۱۱/۹	۳,۲۵۰	۳,۲۰۱
۱۳۸٦	۱۸/٤	۳,٤۰۰	۳,۵۸۲
۱۳۸۷	۲۵/۷	–	٤,۲٤۱
۱۳۸۸	۱۰/۸	–	٤,۳۳۱
۱۳۸۹	۱۲/۵	۵,٤۰۰	۵,۹۰۷
۱۳۹۰	*۲۱	٦,۰۰۰	٦,٦٤۵
۱۳۹۱	–	۷,۰۰۰	۸,۰٤۰

مآخذ: سازمان چای کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

* نرخ تورم سال ۱۳۹۰ که مبنای حداقل قیمت خرید تضمینی سال ۱۳۹۱ قرار گرفته، بنا بر نظر بانک مرکزی ۲۱ درصد در نظر گرفته شده است. لازم به‌ذکر است که نرخ تورم یازده ماهه ۱۳۹۰ بنا بر بررسی مرکز آمار ایران ۲٦ درصد بوده است.

جدول ۱۱ نشان می‌دهد که میزان افزایش قیمت خرید تضمینی برگ سبز چای، پس از اصلاح قانون در سال ۱۳۸٤، کمتر از میزان تورم سالیانه بوده است. درحالی که از نظر کارشناسی باید افزایش سالیانه قیمت خرید تضمینی محصولات با لحاظ نرخ مبادله، هزینه تولید و سود عادلانه باشد. بنابراین، اعلام قیمت‌های خرید تضمینی، نه تنها کارشناسی، بلکه بر پایه حداقل تعیین شده قانون نیز نیست.

اعتبار خرید تضمینی برگ سبز در سال ۱۳۸۹ براساس خرید ۱۵۰ هزار تن برگ سبز پرداخت شده است، اما در سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ اعتبار خرید تضمینی به‌دلیل افزایش قیمت برگ سبز درجه یک و درجه دو به ترتیب براساس خرید ۱۳۱/٤ و ۱۱۰ هزار تن تعیین شده است.

جدول ۱۲. برآورد هزینه‌های داشت و برداشت و... در یک هکتار باغ چای و میانگین نرخ یک کیلو برگ سبز چای در سال ۱۳۹۱ با تعریف برداشت استاندارد برگ سبز درجه یک و درجه دو

شرح عملیات	متوسط تعداد کارگر در هکتار	متوسط دستمزد روزانه (ریال)	متوسط هزینه سالیانه در هکتار به (ریال)
انواع هرس	٤۰ نفر کارگر مرد	۲٤۰,۰۰۰	۹,٦۰۰,۰۰۰
شخم زمستانه	۲۵ نفر کارگر مرد	۲٤۰,۰۰۰	٦,۰۰۰,۰۰۰
وجین علف‌های هرز در طول دوره بهره‌برداری (مبارزه مکانیکی) ۳ مرحله فوکازنی	٦۰ نفر کارگر زن	۱٤۰,۰۰۰	۸,٤۰۰,۰۰۰
بهای انواع کودهای ماکرو و ریزمغذی با کرایه حمل به محل باغ چای در قالب نرخ یارانه‌ای	–	–	۲,۲۰۰,۰۰۰
کودپاشی در دو مرحله با زیر خاک نمودن آنها	۱۲ نفر کارگر زن	۱٤۰,۰۰۰	۱,٦۸۰,۰۰۰
مرمت باغ چای شامل حصارکشی، زهکشی، مرمت زهکش‌ها و خرید لوازم مورد نیاز	–	–	۳,٤۷۸,۷۵۰

شرح عملیات	متوسط تعداد کارگر در هکتار	متوسط دستمزد روزانه (ریال)	متوسط هزینه سالیانه در هکتار به (ریال)
هزینه برگ‌چینی از باغ چای		۱,٤٤۰ برای برداشت هر کیلوگرم برگ سبز	*۱۰,۰۸۰,۰۰۰
کرایه حمل برگ سبز از باغ چای تا مراکز عرضه برای فروش هر کیلوگرم		۳۰۰	*۲,۱۰۰,۰۰۰
جمع کل			**۴۳,۵۳۸,۷۵۰**
۵ درصد هزینه پیش‌بینی نشده			**۲,۱۷۶,۹۳۷**
۱۰ درصد سود محصول برای کشاورز (سود سرمایه)			**۴,۵۷۱,۵۶۸**
جمع کل به ریال			**۵۰,۲۸۷,۲۵۵**
میانگین هزینه تولید هر کیلوگرم برگ سبز چای			**۷,۱۸۴**
قیمت برگ درجه یک			**۱۲,۲۸۴**
قیمت برگ درجه دو			**۵,۴۸۴**

مأخذ: سازمان چای کشور.

* برای ۷,۰۰۰ کیلوگرم برداشت در هکتار محاسبه شده است.

جدول ۱۳. اجزای هزینه تولید برای یک کیلو چای خشک از برگ درجه دو در سال ۱۳۹۱ (ریال)

عنوان	قیمت
مواد اولیه*	۹,۰۰۰
هزینه‌های فرآوری (اجرت کارخانه) شامل: آب و برق، سوخت، کارگر، استهلاک، تعمیرات، سرمایه	۱٤,۵۰۰
هزینه بسته‌بندی یک کیلوگرم چای	۲۰,۰۰۰
هزینه توزیع، تبلیغات و سود خرده‌فروشی	۱۸,۵۰۰
جمع	**۶۲,۰۰۰**

مأخذ: همان.

* قیمت تضمینی برگ سبز درجه دو چای، ۳,۹۰۰ ریال است که ۲,۱۵۰ ریال آن از محل یارانه دولت برای برگ درجه دو تأمین می‌شود و هزینه هر کیلو برگ درجه دو برای کارخانه ۱,۷۵۰ ریال بوده و با توجه به برگ سبز مورد نیاز برای یک کیلو چای خشک، هزینه‌ای معادل ۹,۰۰۰ ریال برای کارخانه دربرداشته است.

۳. سیاست‌های تنظیم بازار چای در ایران و کشورهای منتخب

۱-۳. سیاست‌های تنظیم بازار چای در هند

در سال ۲۰۰۱ به‌دنبال افزایش تعاملات اقتصاد هند با اقتصاد جهانی، این کشور محدودیت‌های مقداری بر واردات را که عاملی برای جلوگیری از کاهش قیمت این محصول بود حذف کرد. این سیاست موجب شد تا دولت در پی سیاست‌هایی برای حمایت از کشاورزان این محصول باشد و براین‌اساس صندوق تثبیت قیمت از چند طریق اقدام به کمک به کشاورزان می‌نماید. یکی از این طرق

برنامه تثبیت قیمت است که در این حالت متوسط قیمت جهانی در هفت سال با قیمت‌های داخلی مقایسه می‌شود. براساس پیچیدگی بازار این کالاها و به‌علاوه آسان نمودن مراحل اجرایی، اعضای کمیته برنامه تثبیت قیمت، تصمیم می‌گیرند زمانی که دامنه نوسانات قیمت داخلی ۲۰ درصد باشد، در بازار دخالت نکنند. بنابراین اگر دامنه بالا و پایین تغییرات قیمت‌ها در بلندمدت در ۲۰ درصد قیمت اولیه ثابت بماند، مداخله‌ای برای جبران ضرر و زیان کشاورزان صورت نمی‌گیرد. در حالتی که اختلاف بین قیمت داخلی و قیمت خارجی بیش از ۲۰ درصد باشد، دولت می‌باید از طریق این صندوق به کشاورزان کمک نماید. همچنین اگر در پنج سال کمکی از جانب صندوق به کشاورزان صورت نگیرد و ازسوی دیگر مقدار اعتبارات کافی در صندوق وجود داشته باشد، کمیته باید به کشاورزان کمک نماید. کمک به کشاورزان یا براساس مقدار تولید طی سه سال گذشته یا براساس عملکرد منطقه صورت می‌گیرد.

برنامه اصلاح شده صندوق تثبیت قیمت روش دیگر حمایت این صندوق است. یکی از مشکلات روش برنامه تثبیت قیمت فقدان چارچوب محکم اجرایی است. زیرا دریافت کمک از کشاورزان برای صندوق زمانی که قیمت‌ها بالا باشد، مشکل است. به‌علاوه کمک کشاورزان به صندوق در سال‌هایی که سودآوری وجود دارد برای ثبات کار صندوق حائز اهمیت است. راه‌حل این مسئله، اطمینان بخشیدن به کشاورزان برای پرداخت سهم خود در هر سال برای سال بعد، این است که دولت متعهد شود در سال‌هایی که قیمت‌ها پایین‌تر از دامنه پایینی باشد به کشاورزان مابه‌التفاوت را پرداخت نماید. این توافق، در عمل مشکل و ممکن است برای کشاورزان مطلوب نباشد، مگر اینکه انگیزه‌هایی برای آنها به شکل برگشت کمک‌ها از جانب دولت فراهم شود. با در نظر گرفتن این جنبه، شکل اصلاح شده صندوق تثبیت به‌وسیله دست‌اندرکاران آن ایجاد گردید.

این سیاست تنها برای کشاورزان کوچک (دارای زمین‌های کشاورزی چهار هکتار و کمتر) به‌کار می‌رود. بنابراین سطح پوشش این صندوق کمتر شده و تعداد کمتری از کشاورزان این کشور را شامل می‌شود. برای این کار هر کشاورز باید ۵۰۰ روپیه که قابل برگشت نیست به‌عنوان هزینه ورود به صندوق پرداخت نماید. در سال‌های عادی زمانی که قیمت‌های بازاری بالاتر از دامنه قیمت‌هاست، هر کشاورز باید ۵۰۰ روپیه در این حساب ذخیره کند. ازسوی دیگر دولت از بهره حاصل از درآمدهای این صندوق هر سال تا ۵۰۰ روپیه به حساب هر کشاورز واریز می‌کند. کل کمک دولت به همه کشاورزان از درآمد حاصل از صندوق در آن سال بیشتر نخواهد بود. زمانی که قیمت‌های بازاری بیشتر از دامنه بالایی قیمت‌های تعیین شده در هفت سال باشد، سهم کشاورزان حداقل به ۱،۰۰۰ روپیه یا هر مقدار بیشتر که مایل باشد، افزایش پیدا می‌کند. در این وضعیت دولت نیز کمکی به این حساب نمی‌کند، اما وقتی که قیمت‌ها کمتر از دامنه پایینی باشد، کمک کشاورز به

صندوق قطع و تنها دولت از محل سود بهره صندوق تا سقف ۱۰۰۰ روپیه به حساب هر کشاورز واریز می‌نماید. به‌طور کلی هیچ حدی برای مقدار سپرده‌گذاری کشاورزان در این صندوق وجود ندارد، اما کمک دولت محدود و به سود حاصل از بهره صندوق بستگی دارد. کمک دولت به هر حساب در آخر سال مالی و بعد از اینکه مطمئن شد که کشاورز سهم خود را به حساب واریز نموده، صورت می‌گیرد. ازسوی دیگر کشاورز حق برداشت از حساب خود را ندارد و در غیر این‌صورت تعهدش را قبل از تاریخ شکسته است. در سال‌هایی که قیمت‌ها ثابت بمانند، کشاورزان حق برداشت از حساب را ندارند ولی اگر قیمت‌ها کاهش پیدا کرد به کشاورز اجازه داده می‌شود که تا ۱,۰۰۰ روپیه در سال مالی از حساب برداشت نماید.

در حالتی که کشاورز در انجام تعهدات خود کوتاهی نماید، کمکی از جانب دولت نمی‌شود و اگر در دو سال متوالی کشاورز در پرداخت هزینه کوتاهی نماید، حق استفاده از حساب را نخواهد داشت و عضویت او در برنامه ملغی و کمک‌کشاورز به حسابش (با کسر هزینه‌های اجرایی) برگشت داده و کمک دولت نیز از صندوق برداشته می‌شود.

۲-۳. سیاست تنظیم بازار در کشور سریلانکا

سیاست قیمتگذاری در این کشور به‌دلیل آثاری که بر توزیع درآمد، مصرف و تولید کالاها و در نهایت توسعه اقتصاد کشور دارد، از اهمیت زیادی برخوردار است. در راستای این اهداف، اهم سیاست‌های تنظیم بازار چای اعمال شده، سیاست‌های حمایت قیمت برای تولیدکنندگان است که شامل سیاست قیمت تضمینی و قیمت کف است. اعمال سیاست‌های قیمت حمایتی در راستای تثبیت قیمت و در جهت کاهش هزینه‌های زندگی و ایجاد انگیزه‌های لازم برای تولیدکنندگان این محصول صورت می‌گیرد.

۳-۳. سیاست‌های تنظیم بازار در کشور چین

سیاست داخلی چین ترکیبی از سیاست اقتصاد برنامه‌ریزی شده و اقتصاد آزاد است. در اغلب محصولات نوعی از کنترل دولتی در بیشتر بازارها به‌چشم می‌خورد. قابل ذکر است در دهه‌های اخیر سیاست‌های کشاورزی چین دچار دگرگونی‌های فراوانی شده است. یکی از سیاست‌ها، سیاست قیمت خرید تضمینی دولتی است که با توجه به هزینه‌های عوامل تولید کشاورزی و اهداف دولت این کشور در افزایش تولید یا مصرف کالاها، هرساله قیمت مشخصی برای خرید تضمینی آن کالاها در نظر گرفته می‌شود. سیاست دیگر خرید کنتراتی (قراردادی) است که از سال ۱۹۸۵ به‌کار

گرفته شد. این سیستم هم دربرگیرنده سهمیه مقداری و هم‌کنترلی می‌باشد. در این سیاست دولت در قبال دریافت محصول، نهاده‌ای یارانه‌دار به کشاورزان ارائه می‌دهد.

۴-۳. سیاست‌های تنظیم بازار چای در کشور نپال

سیاست حداقل قیمت برای محصولات اصلی، یارانه حمل‌ونقل و قیمت کود شیمیایی، یارانه قیمت بذر و سایر نهاده‌ها مانند اعطای وام‌های کم‌بهره برای محصولاتی از قبیل چای و قهوه، سبزیجات و فرآورده‌های دامی ازجمله مهمترین سیاست‌های تنظیم بازار در این کشور می‌باشد.

۵-۳. مروری اجمالی بر سیاست‌های تنظیم بازار چای در ایران

تا زمان تشکیل سازمان چای در سال ۱۳۳۷ بازار چای وضعیت مشخصی نداشت. در این سال‌ها دولت با نام شرکت چای وزارت دارایی و شرکت چای سازمان برنامه و بودجه نوعی مباشرت در تولید چای داشت. خرید چای ضوابط خاصی نداشت به‌طوری که در هنگام تراکم برگ سبز، قیمت به‌شدت کاهش می‌یافت.

پس از تأسیس سازمان چای استانداردهایی برای برگ سبز تعریف شد و کارخانجات برای خشک کردن برگ سبز با دولت قرارداد بستند. از سال ۱۳۵۹ واردات چای ممنوع شد و از سال ۱۳۶۹ فعالیت‌های مربوط به واردات، صادرات و بازرگانی چای به وزارت بازرگانی و فعالیت‌های مربوط به تولید داخلی به سازمان چای وزارت کشاورزی محول شد.

از زمان تشکیل سازمان چای، عمده‌ترین رویکرد سیاستی دولت، تحت کنترل درآوردن بازار چای داخلی از طریق خرید انحصاری برگ سبز و فرآوری آن و سپس اختلات با چای خارجی و توزیع آن بوده است که به‌دلیل انحصاری بودن خرید و فقدان کنترل و نظارت کافی، کیفیت چای استحصالی رو به افول نهاد.

در سال ۱۳۷۱ کلیه امور چای کشور (بازرگانی، صنعت، کشاورزی و امور پژوهشی) در سازمان چای متمرکز شد، اما در سال ۱۳۷۹ در جهت لغو انحصار دولتی، چای از فهرست کالاهای تحت پوشش سبد حمایتی خارج شد و کلیه امور مربوط به خرید برگ سبز، فرآوری و بازرگانی چای به کارخانجات چای واگذار شد و سازمان چای فقط نقش پژوهشی، نظارت و اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی را برعهده گرفت. در این رابطه دولت موظف شد تا نقدینگی مورد نیاز کارخانجات را در قالب وام در اختیار کارخانجات قرار دهد و در صورت عدم موفقیت کارخانجات در فروش محصول آن را به قیمت کارشناسی خریداری کند. همچنین مقرر شد خرید برگ سبز از

کشاورزان براساس قیمت توافقی صورت گیرد، البته قیمت پایه و درجات برگ سبز توسط کمیته ناظر تعیین شود. در ضمن دولت مکلف می‌شود از ورود چای بدون مجوز به کشور جلوگیری کرده و براساس مجوز و تأیید کمیته ناظر کمبود بازار را از طریق واردات جبران نماید.

در راستای اجرای برنامه فوق دستگاه‌های ذیربط موظف به تهیه طرح اصلاح ساختار تشکیلاتی چای شدند به‌گونه‌ای که در پایان دوره پنج‌ساله (برنامه سوم توسعه از سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳) دولت حداقل دخالت را در صنعت چای داشته باشد. در نهایت در سال ۱۳۸۳ به‌دنبال شکست سیاست خصوصی‌سازی صنعت چای، سازمان چای منحل شد و از آغاز سال ۱۳۸٤ خرید تضمینی تحت نظر سازمان تعاون روستایی آغاز شد که متأسفانه به‌دلیل عملکرد بد سازمان تعاون روستایی بیش از ۲۰۰ هزار تن چای خشک در انبارها ماند و به فروش نرفت. در سال ۱۳۸۵ وزارت جهاد کشاورزی متولی اصلاح و نوسازی باغات چای شد و مقرر شد تا از سال ۱۳۸٦ تعاونی‌های چایکاران با عضویت همه چایکاران تشکیل شده و کلیه وظایف خرید برگ سبز چای، بازاریابی چای داخلی و واردات چای خارجی را برعهده بگیرد. تشکیل بورس چای، تعیین‌تکلیف چای‌های سنواتی و قوانین مربوط به واردات چای خشک و پرداخت تسهیلات جهت احیای باغات چای نیز از دیگر مصوباتی بود که در سال ۱۳۸٦ تصویب شد، اما همه این سیاست‌ها کار به جایی نبرد و در سال ۱۳۸۸ مجدداً سازمان چای کار خود را از سر گرفت. روش فروش برگ سبز چای به کارخانجات برای تبدیل به چای سیاه معمولاً همزمان با تعیین نرخ خرید برگ سبز، توسط دستگاه مباشر طی مصوبه‌ای در فروردین و اردیبهشت‌ماه سال زراعی به وزارت جهاد کشاورزی و سپس به دستگاه مباشر ابلاغ می‌گردد. این فرآیند و روش اجرای آن توسط سازمان چای کشور از طریق جراید و رسانه‌ها به مخاطبان و گروه هدف اعلام می‌گردد و برای حسن اجرا و حفظ منافع کشاورزان چایکار و ایجاد شرایط عادلانه برای بهره‌مندی صاحبان صنایع و فرآوری‌کننده چای از خرید برگ سبز برای تولید چای سیاه از ابزار قانونی مناسب شامل انعقاد قرارداد دوجانبه فی‌مابین سازمان چای به‌عنوان نماینده دولت و صاحبان کارخانه‌های چای‌سازی اقدام می‌نماید و در مفاد قرارداد نحوه پرداخت بهای برگ سبز جهت واریز به تولیدکنندگان مواد اولیه (کشاورز) مشخص می‌گردد و برای اجرای اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و حمایت از بخش خصوصی، به صاحبان کارخانه چای‌سازی اجازه فروش و انعقاد قرارداد با تجار و بازرگانان را اعطا می‌نماید.

۴. تحولات ساختاری صنعت چای در چهار دهه اخیر

۴-۱. ساختار صنعت چای در دهه ۱۳۵۰

تا سال‌های منتهی به دهه ۱۳٦۰ هجری شمسی، عناصر مهم زنجیره صنعت چای کشور (تجار و بازرگانان چای، چایسازان و چایکاران) در یک تعامل سازنده در کنار یکدیگر بوده و در منافع با هم شریک نبودند، شیوه تولید در صنعت چای، هرچند به‌صورت نانوشته در قالب کشت قراردادی بود و کارخانه و تولیدکننده با هم مرتبط بودند و حتی مساعده مورد نیاز تولیدکننده در اختیار او قرار می‌گرفت در این ساختار منافع بازرگانی چای به‌نفع تولیدکنندگان داخلی رقم می‌خورد که روند رو به افزایش سطح زیر کشت چای و کیفیت مناسب چای تولیدی متأثر از رعایت ضوابط برگ‌چینی (از نظر جوان بودن و نوع برگ مورد نیاز) را می‌توان از نشانه‌های آن برشمرد. در این دوره جایگاه کیفیت چای بر افزایش کمّی تولید آن برتری داشته و نرخ مبادله چای خشک تولیدی این دوره با قند در مقایسه با دوره‌های بعد بسیار به‌نفع تولیدکنندگان چای داخلی بوده است.

۴-۲. ساختار صنعت چای در دهه‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰

تا قبل از اجرای طرح اصلاح ساختار چای، سازمان چای کشور به‌عنوان متولی و مسئول تهیه و تأمین و توزیع چای در کشور بود. این سازمان با در دست داشتن ۸ کارخانه چایسازی دولتی در منطقه شمال و با قیمت خرید تضمینی اعلامی ازسوی شورای اقتصاد و سیاست یارانه‌ای، برگ سبز کشاورزان چایکار را خریداری نموده و آن را به کارخانجات چایسازی (بخش خصوصی) طرف قرارداد، با پرداخت اجرت چایسازی تحویل داده و چای خشک را از آنان تحویل می‌گرفت. با توجه به نیاز مصرفی کشور و با در دست داشتن اهرم‌های واردات و توزیع انحصاری، چای مورد نیاز کشور به روش‌های زیر ازسوی سازمان چای کشور تأمین و توزیع می‌گردید:

۱. تهیه و تنظیم طرح میزان نیاز سالیانه کشور براساس برنامه زمانبندی تولید، واردات، اختلاط، بسته‌بندی و توزیع،

۲. انعقاد قرارداد با کارخانجات چایسازی بخش خصوصی با تحویل برگ سبز و اجرت چایسازی و تحویل چای خشک از آنان،

۳. انعقاد قراردادهای خرید چای خارجی از کشورهای چای‌خیز جهان (هندوستان، سریلانکا، کنیا و...)،

٤. انعقاد قرارداد با پیمانکاران داخلی جهت سرت، اختلاط و بسته‌بندی چای خشک تحویلی از کلیه کارخانجات داخلی و خارجی طرف قرارداد به نسبت چین‌های بهاره و تابستانه و پاییزه و برای مصارف خالص داخلی و یا خالص خارجی و با تعیین درصد چای مخلوط براساس درصد

قابل قبول اعلامی ازسوی آزمایشگاه کنترل کیفیت چای (عطر، طعم، بو، مزه، رنگ و...)،

۵. انعقاد قرارداد با اتحادیه صنوف بسته‌بندی و توزیع‌کنندگان چای در کشور (اختصاص سهمیه برای مؤسسات بسته‌بندی و توزیع چای).

محاسن و معایب شرایط قبل از اجرای طرح اصلاح ساختار چای عبارتند از:

۱-۲-۴. محاسن روش گذشته

۱. اهرم‌های تنظیم بازار چای کشور در دست یک سازمان واحد (سازمان چای کشور) قرار داشت و چای قاچاق وارد شبکه توزیع نمی‌شد،

۲. انواع چای‌های خالص داخلی و خارجی و مخلوط متناسب با ذائقه مصرف‌کنندگان با کیفیت و قیمت رقابتی، بهداشتی و با سیاست حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان وارد شبکه توزیع می‌شد،

۳. چایکار و چایساز بدون دغدغه برگ سبز و چای خشک را تحویل و تسویه‌حساب می‌کردند (براساس کیفیت و قرارداد فی‌مابین و قیمت تضمینی)،

۴. تولیدکنندگان (چایکاران و چایسازان) از بازرگانی و بازاریابی و بازاررسانی چای معاف بودند و به امر تولید می‌پرداختند. تولیدکننده وظایف بازاریابی و بازرگانی را انجام نمی‌داد و نگران مسائل بعد از تولید نبود.

۲-۲-۴. معایب روش گذشته

۱. انحصار خریدوفروش چای صرفاً در دست دولت بود و بخش خصوصی قدرت مدیریت بر بازار و رقابتی کردن تولید و بازرگانی چای را نداشت (ارز دولتی در دست سازمان چای بود)،

۲. تشکل‌های تولیدکنندگان (چایکاران و چایسازان) جایگاه خود را در نظام تولید پیدا نکرده بودند و انسجام نداشتند و مسئولیتی خارج از حوزه فعالیت خود احساس نمی‌کردند و همه مسئولیت‌ها را از دولت (سازمان چای) طلب می‌کردند،

۳. به لحاظ خرید تضمینی و بالا رفتن هزینه‌های زندگی کشاورزان و ثابت ماندن قیمت‌های خرید تضمینی، کشاورزان کم‌کم به‌جای برگ‌چینی، شروع به برداشت چای با سرشاخه کردند تا از لحاظ کمّیت بتوانند به قیمت مورد نظر خود دست یابند و این نقطه عطف کاهش مرغوبیت و کیفیت چای در ایران شد. همین امر باعث شد که مصرف چای خارجی رشد یابد و ذائقه ایرانی تغییر کند (سیاست قیمتگذاری خرید برگ سبز چای به نرخ تضمینی واقعی صورت نمی‌پذیرفت)،

۴. دانش فنی و تکنولوژی پیشرفته در کارخانجات چایسازی برای ارتقای کیفیت و رقابتی کردن تولیدات مورد توجه قرار نمی‌گرفت و سازمان چای نیز ضعف این پدیده را که در تولیدات آنها مشهود بود با وارد کردن چای خارجی و عرضه چای مخلوط سرپوش می‌نهاد به‌گونه‌ای که تا

زمانی که واردات رسمی و با ارز دولتی صورت می‌گرفت، مشکل تولیدکنندگان داخلی چندان مورد توجه قرار نمی‌گرفت و مشکل از زمانی شروع به نشان دادن خود کرد که واردات رسمی، جای خود را به واردات غیررسمی داد و تولید نامرغوب چای تولیدی کارخانجات به لحاظ مخلوط نشدن با چای خارجی به یک‌باره بروز کرد و چای روی دست آنان ماند و در انبارها دپو شد و چای خارجی وارد بازار شد (پس از اعلام آزادسازی و خصوصی‌سازی)،

۵. سازمان چای کشور از طریق واردات چای خارجی و خرید انحصاری کلیه برگ سبز چای و با پرداخت هزینه‌های مربوط به کارخانجات چایسازی و جمع‌آوری چای تولید داخلی (با استفاده از سیاست یارانه‌ای و ارز دولتی) چای مصرفی مورد نیاز کشور را به روش فرآوری و اختلاط و بسته‌بندی تهیه، تأمین و توزیع می‌کرد (نکته قابل توجه، ارز دولتی تخصیصی برای واردات چای بود که امکان ورود چای قاچاق به کشور را ناممکن می‌ساخت) قاچاقچیان نمی‌توانستند با ارز غیردولتی برای واردات چای وارد بازار شوند ولی در شرایط برابر که بخش خصوصی و دولتی هر دو با یک ارز هم‌قیمت از نظر معادل ریالی بخواهند واردات داشته باشند به لحاظ نداشتن تعهدات، بخش خصوصی از طریق واردات غیررسمی موفق‌تر عمل کرده است و توانسته است منافع زیادی برای خود از طریق واردات غیررسمی ایجاد کند.

۳-۴. ویژگی‌ها و علل اجرای طرح اصلاح ساختار چای

از سال ۱۳۷۷ به‌دلیل محدودیت‌های ارزی و سیاست‌های در نظر گرفته شده در برنامه سوم توسعه در جهت لغو انحصار، خصوصی‌سازی، آزادسازی و رقابتی کردن تولید و نیز حذف یارانه و واقعی کردن هزینه‌ها، سازمان چای درصدد برآمد تا طرحی تحت عنوان طرح اصلاح ساختار چای کشور به‌شرح نمودار ۱ تهیه و از ابتدای برنامه سوم به مرحله اجرا درآورد. گرچه سازمان چای، در بخش کشاورزی به‌عنوان پیشگام در امر اصلاحات ساختاری اقدام کرد، لکن دستگاه‌های دیگر با اجرای برنامه اصلاحات چای در برنامه سوم همگام نبودند. هدف استراتژی طرح اصلاح ساختار چای کشور، ارتقای کیفیت چای داخلی بوده است اگرچه مراحل اصلاحات ساختاری، با هدف اصلاح مزارع و باغات چای، تکنولوژی چایسازی، آموزش تکنیک‌های عمل‌آوری، فرآوری، بسته‌بندی، بازاریابی، بازاررسانی، همچنین امور مربوط به مکانیزه و اتوماسیون صنعت چایسازی کشور و استفاده از تکنولوژی مدرن و به‌روز و نیز استقرار سیستم‌های نظارتی و کنترل فنی بهداشتی کارخانجات چایسازی جهت حفظ حقوق چایکار و چایساز و در نهایت تولید چای با کیفیت مطلوب بوده است، لکن علیرغم تصویب طرح اصلاح ساختار و پروژه‌های به‌زراعی و به‌نژادی اعتبار مناسبی برای مراحل اجرایی طرح تخصیص داده نشد و صرفاً تسهیلات پرداختی در سال‌های اجرای طرح به خرید برگ سبز و چای خشک تولیدی کارخانجات اختصاص داده شد.

نمودار پیشنهادی و مراحل اجرایی طرح اصلاح ساختار چای کشور

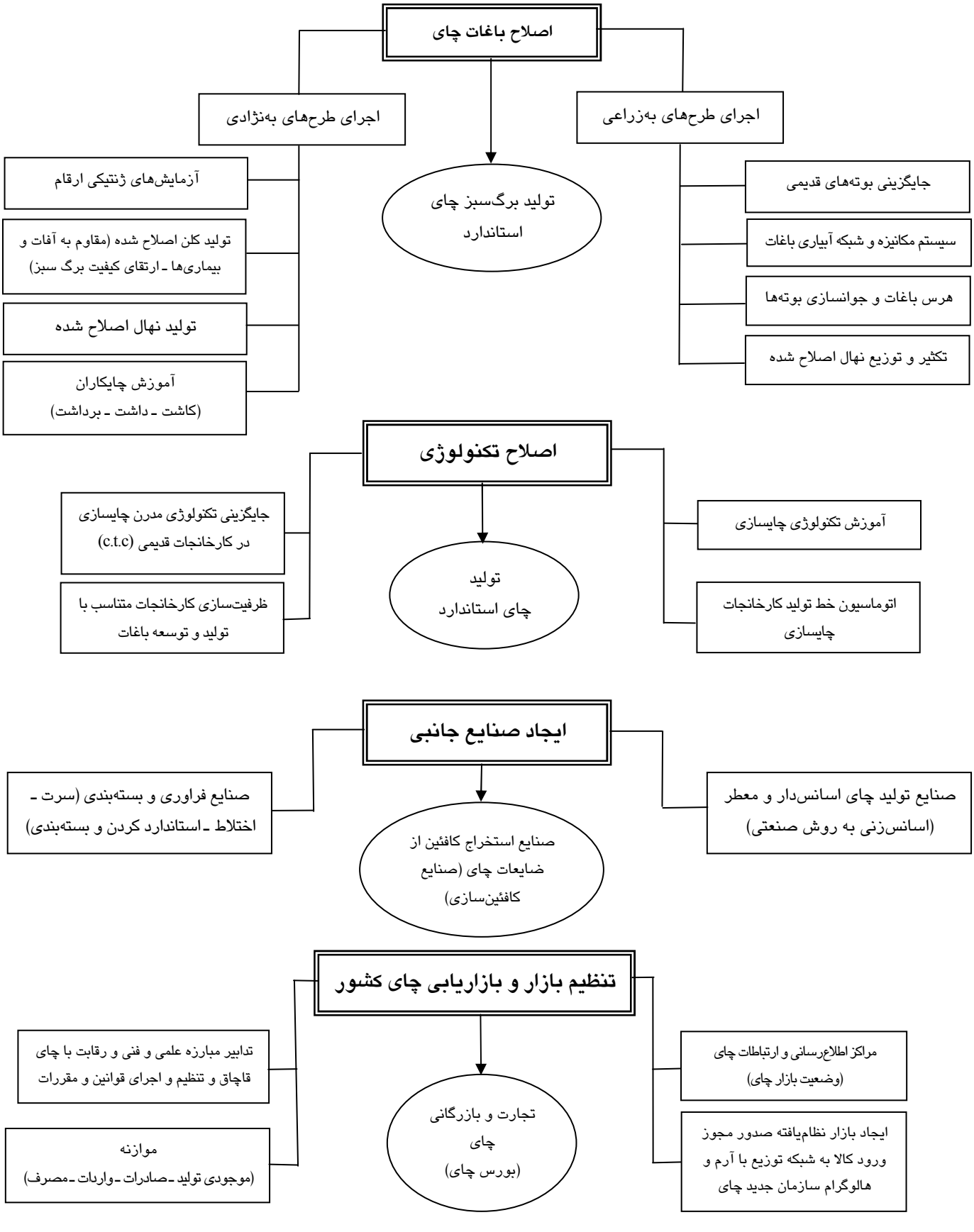

۴-۴. نقاط قوت طرح اصلاح ساختار چای کشور

الف) گام نهادن در جهت اهداف و سیاست‌های برنامه سوم توسعه برای لغو انحصار و حذف یارانه و واقعی کردن هزینه‌ها، آزادسازی و خصوصی‌سازی تجاری،

ب) ارتقای کیفیت چای داخلی با استفاده از مزیت‌های رقابتی در جهت رقابتی کردن تولید از لحاظ کیفیت و قیمت و بازارهای هدف و مصرف،

ج) آزمون خصوصی‌سازی در صنعت چایسازی موجب شد تا کلیه خرید برگ سبز و فرآوری و تبدیل به چای خشک، بسته‌بندی و توزیع و واردات و صادرات به بخش خصوصی واگذار گردد؛

د) تجربه مدیریتی در امر اجرای طرح‌های اصلاحات ساختاری، آزادسازی و خصوصی‌سازی در کشور فراهم شد،

هـ) با مدیریت تحول و سیاست‌های تعدیل اقتصادی و همگام با سیاست‌های اقتصادی بازار، دور جدیدی از فعالیت‌های تولیدی و صنعتی در قالب اجرای طرح‌های ساماندهی اقتصادی کشور به مرحله عمل درآمد (واگذاری بنگاه‌های اقتصادی انحصاری به بخش خصوصی)،

و) تلاشی برای رفتن به سمت اقتصاد بازار (اقتصاد جهانی).

۴-۵. نقاط ضعف طرح اصلاح ساختار چای کشور

الف) اشباع بازار چای کشور از انواع چای‌های خارجی قاچاق و سوق دادن ذائقه مصرف‌کنندگان به چای خارجی اسانس‌دار به‌منظور گرفتن بازار چای کشور از تولید داخلی و جایگزین کردن آن با چای خارجی (قبل از اینکه ما به سوی اقتصاد بازار برویم اقتصاد بازار به سراغ ما آمد)،

ب) عدم تخصیص اعتبار برای اجرای طرح‌های اصلاحات ساختاری در امر اصلاح و بازسازی باغات و تکنولوژی چایسازی و هزینه‌های تبعی اجرای طرح ساختار در طول سال‌های اجرایی برنامه سوم (اصرار سازمان مدیریت در عدم تأمین و تخصیص اعتبار برای طرح ساختار و بی‌اعتبار کردن آن)،

ج) نامشخص بودن متولی و مسئول تجارت و بازرگانی و تنظیم بازار (چون اهرم‌های نظارتی و حمایتی و کنترلی در دست دولت بود، بخش خصوصی وارد نشد)،

د) عدم سیاستگذاری صحیح در جهت اعمال نظام قیمتگذاری و اخذ مالیات ویژه از توزیع چای قاچاق به‌منظور تعیین سود متعارف بر روی کالای وارداتی چای، سود زیاد ناشی از واردات غیررسمی، انگیزه قاچاق چای را روزافزون کرد،

هـ) مبارزه با قاچاق چای ازسوی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال‌های برنامه سوم، در

حد ۲ درصد چای قاچاق وارداتی بود و همین امر موجب کاهش ریسک مبارزه با قاچاق بوده است و سازمان نظارت و بازرسی کالای وزارت بازرگانی سابق هم بر شبکه توزیع نظارت نداشته و اکنون نیز هیچ‌گونه نظارتی بر این امر اعمال نمی‌شود،

و) به لحاظ فراهم نبودن شرایط اجرایی طرح، امنیت سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال در بخش، در معرض خطر جدی قرار گرفت، به‌طوری که در پایان برنامه سوم بیش از دویست هزار تن چای تولید داخلی روانه انبارها شد،

ز) دخالت دولت در امر قیمتگذاری برگ سبز و چای خشک و در دست داشتن اهرم‌های تنظیم بازار از قبیل اهرم واردات، اهرم صادرات، اهرم نظارت و کنترل شبکه و اهرم مبارزه با قاچاق، جایی را برای پذیرش مسئولیت بخش خصوصی در صنعت چای باقی نگذاشت،

ح) وجود سازمان غیررسمی در سازمان چای کشور در جهت تأمین منافع شخصی بعضی از تجار و کارخانجات و ضربه زدن به تولید داخلی و دولت، مزید بر علت بود.

۶-۴. پیامدهای طرح اصلاح ساختار چای کشور

تا قبل از اجرای طرح اصلاح ساختار چای بیش از یکصد مؤسسه با نام و محصول تجاری و ثبت شده در امر بسته‌بندی و توزیع چای فعالیت داشتند که اغلب از افراد صاحبنظر و خوش‌نام و پیشکسوت در این زمینه بودند کنار کشیدند و تعداد اندکی از این افراد عاملیت توزیع چای چند مارک خارجی را به‌دست گرفتند و برای رقابت با قاچاقچیانی که در سیستم دولتی مخفی بودند وارد بازار شدند و بازار چای کشور را از انواع چای‌های خارجی اسانس‌زده اشباع کردند که این حرکت نیز عکس‌العمل این افراد در مقابل سیاست‌های غلط بازرگانی کشور درخصوص ممنوعیت واردات رسمی چای و روی آوردن به واردات غیررسمی بود (موضوع نپرداختن حقوق گمرکی و مالیات به دولت و رسمیت بخشیدن به توزیع چای خارجی به‌صورت واردات غیررسمی، در شبکه توزیع کشور که بدون هیچ‌گونه ممانعتی ازسوی سازمان نظارت و بازرسی کالای وزارت بازرگانی در طول سال‌های اجرای طرح ساختار چای همراه بوده است).

نتیجه اینکه با وجود اعلام سیاست ممنوعیت واردات رسمی چای در سال‌های برنامه سوم ازسوی وزارت جهاد کشاورزی و به‌دنبال آن افزایش واردات غیررسمی و اشباع شدن بازار از انواع چای خارجی قاچاق، چای تولید شده در طی سال‌های برنامه سوم توسعه به فروش نرسید. در طی سال‌های برنامه سوم، بیش از ۲۳۵ هزار تن چای خشک تولید شد که حدود ۵۰ هزار تن آن صادر شد ولی مجدداً به‌صورت چای بازسازی شده و اسانس‌زده وارد بازار شد (با بسته‌بندی خارجی و به‌عنوان چای معطر

قاچاق). اگر با نظارت سازمان چای مجوز واردات یکجا داده می‌شد درصد زیادی از چای به فروش نرسیده به‌صورت مخلوط با چای خارجی بسته‌بندی و در شبکه توزیع جایگزین چای قاچاق می‌شد.

۵. تجزیه و تحلیل و مقایسه آثار سیاست‌های برنامه‌های توسعه در صنعت چای کشور

۵-۱. وضعیت صنعت چای در برنامه دوم توسعه

الف) انحصار خرید کلیه برگ سبز چای و پرداخت دستمزد چایسازی به کارخانجات و واردات چای ازسوی سازمان چای کشور،

ب) برداشت ماشینی برگ سبز چای به‌جای برداشت دستی،

ج) برداشت کمّی برگ سبز به‌جای برداشت کیفی (دو برگ یک غنچه) به‌طوری که در یک مقطع بیست‌ساله (۱۳۵٦-۱۳۷٦) با افزایش ۱۰ درصد سطح زیر کشت، تولید برگ سبز ۲٦۰ درصد افزایش داشته است،

د) استمرار سیاست قیمتگذاری تضمینی خرید برگ سبز چای و عادت کردن چایکاران با آن روش،

هـ) پرداخت یارانه و ارز دولتی جهت واردات چای برای اختلاط با چای داخلی،

و) توزیع چای مخلوط و یا خالص خارجی ازسوی سازمان چای و با بسته‌بندی‌های داخلی جهت عرضه در شبکه توزیع،

ز) عدم توازن موقعیت استقرار و ظرفیت کارخانجات چایسازی با میزان عرضه برگ سبز در مناطق چای‌خیز،

ح) سازمان چای با در اختیار داشتن ارز دولتی (اهرم تنظیم بازار) جهت واردات، توزیع انحصاری چای را در دست داشت و بخش خصوصی انگیزه‌ای برای رقابت در واردات چای با دیگر ارزها نداشت و به محض خلع سلاح کردن سازمان چای (ممنوعیت واردات چای توسط سازمان چای) و دادن بازرگانی چای به بخش خصوصی، چای قاچاق پدیدار شد.

۵-۲. وضعیت صنعت چای در برنامه سوم و چهارم توسعه

تلاش برای اصلاحات ساختاری صنعت چای کشور در دو برنامه مذکور با محوریت و راهبری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور صورت گرفت که شامل اقدامات ذیل بود:

الف) لغو انحصار خرید برگ سبز چای و خرید آن توسط کارخانجات بخش خصوصی،

ب) واگذاری امور فرآوری و تولید چای خشک و بسته‌بندی به بخش خصوصی،

ج) تأمین تسهیلات مورد نیاز بخش خصوصی برای خرید برگ سبز و تبدیل آن به چای خشک

توسط دولت (تا پایان برنامه سوم بیش از دویست میلیارد تومان تسهیلات در اختیار بخش خصوصی قرار گرفت)،

د) کلیه فعالیت‌های بازرگانی، بازاریابی و بازاررسانی چای به بخش خصوصی واگذار شد،

هـ) سازمان چای حتی از توزیع چای‌های موجود در انبارهای خود به بازارهای داخلی و حتی برای صادرات به خارج نیز منع شد (سلب اختیار)،

و) پس از آنکه بخش خصوصی اطمینان حاصل کرد که دیگر رقیبی برای آنها در صحنه وجود ندارد و دولت دیگر نمی‌تواند با ارز دولتی چای وارد کند و آنها را ورشکست کند، اقدام به واردات انواع چای‌های خارجی به طرق مختلف به کشور کردند و بازارهای کشور و شبکه توزیع را در اختیار گرفتند و تولیدکنندگان را مستأصل و از آن مهمتر، دولت را با انبوهی از مسائل و مشکلات لاینحل مواجه ساختند و ضربات سنگینی به صنعت چای کشور وارد شد،

ز) نبودن مسئول و متولی در بخش تجارت و بازرگانی چای،

ح) وفور قاچاق چای خارجی در بازارهای مصرف (از پیش قابل پیش‌بینی بود)،

ط) عدم تأمین اعتبارات لازم برای اجرای طرح‌های اصلاحات ساختاری در صنعت چایسازی (تفکر سازمان مدیریت این بود که اگر اعتبار تخصیص داده شود سازمان ماندنی می‌شود)،

ی) ناکارآمدی تشکل‌های تولیدی و خدماتی در صنعت و بخش بازرگانی چای داخلی (نداشتن تمرین و آمادگی)،

ک) عدم عزم راسخ در مبارزه جدی و قانونمند با قاچاق چای (شبکه توزیع در اختیار کالای چای قاچاق قرار داشت)،

ل) به مخاطره افتادن امنیت تولید و تولیدکنندگان و حتی اشتغال آنان و ورشکستگی صنعت چایسازی کشور و انباشته شدن چای خشک تولیدی آنان در انبارها و مقروض شدن صاحبان کارخانجات به بانک‌ها.

۶. تجارت چای در جهان و ایران

۱-۶. بازرگانی و مصرف چای در جهان

عمده تولیدات چای جهان متعلق به دو قاره آسیا و آفریقا می‌باشد، به‌طوری که ۸۲/٤ درصد از تولید جهانی چای در سال ۲۰۰۰ میلادی، فقط در قاره آسیا تولید شده است. در میان کشورهای تولیدکننده چای، هندوستان با سهم حدود ۲۵ درصد از تولید جهانی چای در سال ۲۰۰۰ میلادی، مقام نخست را به‌خود اختصاص داده است. جمهوری اسلامی ایران با تولید ۵۰ هزار تن چای در

سال ۲۰۰۱ میلادی، مقام دهم را در بین کشورهای تولیدکننده چای داشته است.

کل تولید جهانی چای در سال ۲۰۱۰ معادل ٤/۱۲۰ میلیون تن بوده است که از این میزان حدود ۱/٦۷۷ میلیون تن صادر شده است. میزان مصرف جهانی چای در سال ۲۰۱۰ حدود ٤/۰٤۳ میلیون تن بوده است که از این میزان ۱/۰٦ میلیون تن توسط کشور چین و ۸۲۹ هزار تن توسط کشور هند مصرف شده است. بررسی ارقام جداول ۱٤ و ۱۵ نشان می‌دهند که همواره تقاضا برای مصرف چای در جهان رو به افزایش بوده و همگام با آن میزان تولید و صادرات نیز روند افزایشی را نشان می‌دهند.

جدول ۱۴. میزان تولید جهانی چای (میلیون تن)

سال	تولید
۲۰۰۰	۲/۱٤۵
۲۰۰٤	۳/٤۹۹
۲۰۰٦	۳/٦۰۰
۲۰۱۰	٤/۱۲۰

Source: FAO.

جدول ۱۵. میزان صادرات و مصرف جهانی چای (میلیون تن)

سال	صادرات	مصرف
۲۰۰۰	۱/۰۰۸	۲/۲۱٤
۲۰۰٤–۲۰۰٦	۱/۵٤۸	۳/۳٦٤
۲۰۰۸	۱/٦۱۵	۳/۷۷۹
۲۰۰۹	۱/۵٤۷	۳/۸۲۷
۲۰۱۰	۱/٦۷۷	٤/۰٤۳

Source: Ibid.

براساس آمارهای سازمان جهانی خواروبار و کشاورزی، از لحاظ مصرف کل این محصول، رتبه نخست در جهان متعلق به هندوستان بوده، پس از آن کشورهای چین، برزیل، آرژانتین و ترکیه در مقام‌های دوم تا پنجم قرار دارند. ایران در این رده‌بندی، رتبه یازدهم را پس از انگلستان و پاکستان به‌خود اختصاص داده است.

کشورهای عمده واردکننده چای براساس متوسط ارزش دلاری واردات آنها در دوره زمانی ۱۹۸۱–۱۹۹۹ به ترتیب عبارتند از: انگلستان که در رده نخست قرار داشته و متوسط ارزش واردات سالیانه چای این کشور برابر ۳٦۱/۸ میلیون دلار بوده است. پس از آن فدراسیون روسیه در مقام دوم قرار دارد و پاکستان با متوسط ارزش واردات ۱۷۱ میلیون دلار، آمریکا ۱۵۰/۹ میلیون دلار، ژاپن ۱۲٦/۵ میلیون دلار، مصر و آلمان به ترتیب ۱۱۳/۷ و ۹۲ میلیون دلار در رتبه‌های سوم تا

هفتم قرار دارند. جمهوری اسلامی ایران نیز در این رتبه‌بندی رتبه هشتم را به‌خود اختصاص داده است، به‌طوری که ارزش واردات آن در سال ۱۹۸۱ برابر ۵۱/۹ میلیون دلار بوده است. سپس این ارزش واردات کاهش یافته و به ٤۹/۲ میلیون دلار در سال ۱۹۹۹ رسیده است.

همچنین در سال ۱۹۹۹ قیمت هر تن واردات چای در جهان به‌طور متوسط ۲,۲۰۰ دلار بوده است. بالاترین قیمت وارداتی چای در ژاپن برابر ۳,٦۰۰ دلار در هر تن و پس از آن در آلمان با ۳,۲۰۰ دلار در هر تن بوده است. قیمت هر تن واردات چای در ایران ۲,۰۰۰ دلار و کمترین قیمت وارداتی مربوط به کشور مصر و برابر با ۱,۳۰۰ دلار برای هر تن بوده است.

۲-۶. بازرگانی و مصرف چای در ایران

مصرف سرانه چای در ایران ۱/۵ کیلوگرم برآورد شده است. با احتساب ۷٦ میلیون نفر جمعیت کشور، میزان نیاز کشور به چای حدود ۱۱٤ هزار تن برآورد می‌شود. میزان تولید چای در کشور حدود ۳۰ هزار تن است که به دلایلی فقط بخشی از آن به مصرف می‌رسد. در برنامه سوم توسعه، کمیته کارشناسی ارتقای کیفیت چای با یک بررسی جامع، میزان مصرف چای از منابع داخلی و خارجی را تعیین کرد. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که حدود ۲۰ درصد چای مصرفی کشور در دوره اجرای برنامه توسعه مذکور از منابع داخلی و ۸۰ درصد از منابع خارجی تأمین شده است.

جدول ۱۶. تجارت خارجی چای در ایران در طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۱

سال	واردات		صادرات		تراز تجاری وزنی	تراز تجاری ارزشی
	وزن (تن)	ارزش (هزار دلار)	وزن (تن)	ارزش (هزار دلار)	وزن (تن)	ارزش (هزار دلار)
۱۳۸۰	۱۲,۰۵۶/۵	۳۲,۴۲۵/۶	۹,۶۴۲/۰	۶,۱۴۱/۷	-۲,۴۱۴/۴	-۲۶,۲۸۳/۹
۱۳۸۱*	۱۱/۸	۳۲/۸	۸,۵۴۹/۲	۶,۸۹۶/۴	۸,۵۳۷/۵	۶,۸۶۳/۶
۱۳۸۲*	۲۴/۲	۶۷/۳	۷,۰۳۲/۲	۶,۲۷۷/۶	۷,۰۰۸/۰	۶,۲۱۰/۳
۱۳۸۳	۲۱,۷۱۵/۸	۵۷,۵۰۱/۱	۱۱,۱۶۳/۴	۱۰,۲۵۳/۱	-۱۰,۵۵۲/۴	-۴۷,۲۴۸/۰
۱۳۸۴	۳۲,۵۷۹/۹	۷۸,۱۹۳/۰	۱۱,۷۶۸/۱	۱۱,۶۹۱/۰	-۲۰,۸۱۱/۸	-۶۶,۵۰۲/۰
۱۳۸۵	۳۲,۱۵۰/۶	۷۱,۵۴۸/۴	۴۷,۰۴۳/۸	۵۰,۰۰۲/۲	۱۴,۸۹۳/۲	-۲۱,۵۴۶/۲
۱۳۸۶	۴۹,۵۶۴/۳	۱۱۳,۰۴۵/۷	۶۶,۹۹۰/۵	۷۱,۸۰۵/۱	۱۷,۴۲۶/۳	-۴۱,۲۴۰/۷
۱۳۸۷	۴۷,۶۹۲/۱	۱۱۴,۳۳۸/۰	۲۱,۰۶۷/۷	۱۶,۶۸۱/۲	-۲۶,۶۲۴/۴	-۹۷,۶۵۶/۸
۱۳۸۸	۴۸,۵۲۰/۳	۱۲۴,۱۶۴/۳	۲۵,۶۸۰/۴	۱۹,۳۳۳/۱	-۲۲,۸۳۹/۹	-۱۰۴,۸۳۱/۱
۱۳۸۹	۶۲,۸۳۰/۲	۱۷۷,۲۵۶/۱	۲۰,۲۴۴/۸	۱۵,۲۸۴/۳	-۴۲,۵۸۵/۴	-۱۶۱,۹۷۱/۸
۱۳۹۰	۵۰,۹۸۲/۶	۱۹۵,۴۶۳/۰	۲۱,۶۲۰/۶	۱۷,۴۱۴/۸	-۲۹,۳۶۲/۱	-۱۷۸,۰۴۸/۲
۱۳۹۱ده ماهه	۴۵,۶۶۵/۱	۲۲۰,۰۱۴/۵	۲۱,۰۵۲/۳	۲۱,۳۶۲/۷	-۲۴,۶۱۲/۹	-۱۹۸,۶۵۱/۹

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

* در سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ به‌علت اعمال ممنوعیت واردات چای، از واردات چای به‌شدت کاسته شده است.

اعمال سیاست ممنوعیت واردات چای، از اواخر سال ۱۳۷۹ واردات غیرمجاز و قاچاق چای، شبکه توزیع و مصرف کشور را فراگرفت و امنیت تولید و سرمایه‌گذاری در بخش تولید و صنعت و نیز امنیت بهداشتی جامعه را مورد تهدید و هجمه قرار داد.

لازم به ذکر است که واردات، نسبت به میزان تولید داخلی سرانه به‌طور کامل کشش‌پذیر است. به‌عبارت دیگر چنانچه درآمد خانوارهای ایرانی به میزان یک درصد افزایش پیدا کند، میزان واردات چای حدود ۳/٦ درصد افزایش پیدا خواهد کرد. این امر از یک طرف دلالت بر جایگاه مهم این کالا در سبد مصرفی خانوارهای ایرانی دارد، از طرف دیگر ضریب مثبت متغیر روند، بازگوکننده تمایل خانوارهای ایرانی به مصرف چای وارداتی (خارجی)، کیفیت نازل چای خشک داخلی ناشی از عدم پیشرفت فناوری فرآوری، کیفیت پایین برگ سبز چای‌کاران داخلی و سیاستگذاری‌های ناصحیح در مورد این صنعت در طول سال‌های گذشته و... می‌باشد.

جدول ۱۷. ترکیب کشورهای صادرکننده چای به ایران در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۹

۱۳۹۰			۱۳۸۷			۱۳۸۴		
کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)	کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)	کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)
امارات متحده عربی	۲۰,۹۵۱/۳	۷۷,۳۹٦/٦	امارات متحده عربی	۱٦,٥۱۹/٤	۳٤,٥٤٤/۰	سریلانکا	۱۱,۰٥٤/۷	۲۸,۸۲۹/۹
سریلانکا	۱۸,۱۳۳/٥	٦٦,۳۹۳/۷	هند	۱٤,۷۸٤/٦	٤۰,۹٦۲/٦	امارات متحده عربی	۹,۷۰۲/٦	۲۲,٥۱٦/۰
هند	۹,٤۲۹/۸	٤۳,۳۸٦/۹	سریلانکا	۱۳,۰۹۳/٥	۳۱,۷۸٦/۷	هند	٥,۷۳۱/٤	۱٤,۷٤٤/۷
کنیا	۱,٤٦۸/۱	٥,۱٥۲/۸	منطقه آزاد کیش	۱,٦۱۲/۳	۳,۳۰۲/۰	منطقه آزاد کیش	۳,٥۲۱/۰	٦,۹۰۱/٦
منطقه آزاد چابهار	۸٥۲/۰	۲,٦٥۳/۳	کنیا	۹٦٦/۳	۲,۲٤٤/۰	کنیا	۱,٤٥۳/٦	۲,۹۳٤/٥
چین	۹٤/۷	۳۱۳/٤	منطقه آزاد چابهار	۳۸٦/۰	۸۰۱/٤	انگلستان	۳۰۰/٥	۷٦٤/٦
پاکستان	۱۹/۲	٤٦/۷	ویتنام	۲٤٦/۹	٥۰٦/۰	منطقه آزاد چابهار	۲۸۱/۷	٥٦۳/٤
آذربایجان	۱٤/۹	٤۷/۸	هلند	۲۳/۳	۷۲/۳	اندونزی	۱٥۳/٤	۲٥۳/۲
آلمان	۷/٦	۲٦/۹	اسلوونی	۲۰/٥	٤٤/۲	ویتنام	۱۱۸/٥	۱٦٥/۳
ترکیه	٥/۷	۳۱/۸	ترکمنستان	۱۸/۲	۱٦/۱	اسلواکی	۷۸/٤	۱٦۰/۷
اتریش	٥/٦	۱۲/۹	منطقه ویژه اقتصادی ۲ بوشهر	۱۷/۹	۳۷/٦	آلمان	۷٥/۰	۱۳۳/٦
			اتریش	۳/۰	۲۱/۱	هلند	٥۸/۸	۱۲۸/۰
			امارات متحده عربی	۱٦,٥۱۹/٤	۳٤,٥٤٤/۰	منطقه آزاد قشم	۲۳/۰	٤٦/۰
						تانزانیا	۱٦/٦	۲۳/۳
						چین	۹/۸	۲۳/٦
						عربستان سعودی	۱/۰	٤/٦

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

توضیح: کشورهای صادرکننده چای به ایران از ۱۳ کشور در سال ۱۳۸٤ به ۱۰ کشور در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

جدول ۱۸. ترکیب کشورهای واردکننده چای از ایران در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۹

۱۳۹۰			۱۳۸۷			۱۳۸۴		
کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)	کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)	کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)
ازبکستان	۲,۷۶۱/۰۸	۱,۷۶۷/۶۶	تاجیکستان	۲,۸۲۶/۱۰	۳,۲۴۲/۶۴	امارات متحده عربی	۴,۲۸۹/۳	۳,۶۵۱/۷
ترکمنستان	۲,۵۵۲/۶۴	۲,۳۰۱/۸۴	عراق	۲,۵۳۳/۲۰	۲,۷۱۴/۳۷	تاجیکستان	۳,۸۱۱/۷	۳,۳۴۸/۹
هند	۲,۲۹۲/۹۴	۲,۰۳۲/۸۱	ازبکستان	۱,۵۵۳/۴۴	۱,۷۵۹/۲۰	عراق	۳,۵۳۸/۴	۳,۱۰۰/۸
تاجیکستان	۳,۲۷۶/۵۲	۲,۸۰۹/۴۵	ترکمنستان	۱,۱۲۱/۶۸	۱,۰۴۴/۰۵	هند	۱,۹۲۶/۲	۱,۰۵۱/۱
اندونزی	۲,۰۰۹/۶۰	۱,۶۷۹/۵۰	کنیا	۹۴۴/۵۸	۵۸۶/۷۴	ترکمنستان	۱,۷۱۲/۳	۱,۴۲۶/۰
امارات متحده عربی	۱,۹۹۵/۹۶	۱,۲۶۳/۳۶	امارات متحده عربی	۷۴۰/۹۴	۴۱۴/۴۲	هلند	۱,۴۱۷/۸	۸۵۲/۲
فدراسیون روسیه	۱,۶۹۲/۱۶	۱,۵۱۱/۶۳	قرقیزستان	۷۲۷/۸۸	۷۶۶/۰۰	قرقیزستان	۹۶۷/۳	۷۷۳/۸
افغانستان	۱,۰۲۵/۴۰	۹۲۲/۲۵	افغانستان	۵۵۲/۴۷	۵۶۱/۵۸	افغانستان	۸۱۶/۹	۶۴۳/۷
آلمان	۵۹۴/۴۶	۴۶۶/۵۳	هلند	۴۱۱/۶۰	۱۷۷/۸۴	کنیا	۵۷۹/۴	۴۳۰/۴
کنیا	۴۲۶/۰۰	۴۴۴/۸۰	آذربایجان	۱۰۵/۹۸	۱۸۸/۳۹	پاکستان	۵۰۵/۹	۲۰۷/۵
هلند	۴۲۴/۰۰	۲۱۶/۴۰	فدراسیون روسیه	۶۳/۰۴	۵۶/۸۳	آذربایجان	۲۷۸/۵	۲۲۲/۸
ترکیه	۴۰۶/۶۷	۴۴۶/۷۲	فرانسه	۶۰/۰۲	۳۶/۰۱	آلمان	۲۲۸/۷	۱۸۳/۴
انگلستان	۳۳۳/۱۵	۱۳۳/۲۴	اوکراین	۴۴/۰۰	۲۶/۴۰	ازبکستان	۶۳۶/۵	۵۰۹/۲
پاکستان	۳۳۱/۰۳	۲۲۲/۵۶	لهستان	۴۰/۶۷	۱۴/۶۴	فرانسه	۱۰۴/۷	۶۵/۹
آذربایجان	۳۲۷/۰۰	۱۴۷/۱۵	آلمان	۲۴/۹۷	۱۶/۴۶	اردن	۶۴/۰	۷۰/۴
لهستان	۲۸۶/۶۵	۱۴۳/۳۳	رومانی	۵/۰۱	۵/۴۱	انگلستان	۵۹/۰	۳۴/۳
عراق	۲۷۳/۲۳	۳۴۵/۲۰	روسیه سفید	۵/۰۰	۵/۴۰	فدراسیون روسیه	۴۱/۹	۳۳/۵
فرانسه	۱۸۶/۰۳	۱۵۴/۲۲	گرجستان	۳/۴۹	۲/۱۰	سوریه	۳۰/۴	۲۸/۶
قرقیزستان	۱۳۷/۶۹	۱۱۳/۸۳	عربستان سعودی	۱/۹۳	۳۶/۹۸	چین	۱۹/۲	۱۵/۴
سوریه	۹۰/۱۴	۷۳/۶۸	لبنان	۱/۰۰	۰/۶۰	لهستان	۱۹/۲	۱۵/۴

۱۳۹۰			۱۳۸۷			۱۳۸۴		
کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)	کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)	کشور	وزن (تن)	ارزش دلار (هزار دلار)
اردن	٦٤/٠٠	٤٨/٠٠	کویت	٠/٣٩	٢٧/٠٦	ترکیه	١١/٣	٩/٠
گرجستان	٥٩/٦٣	٧٤/٣١	اردن	٠/٢٦	٤/٠٣	قزاقستان	٦/٥	٣/٣
اوکراین	٢٢/٠٥	١٩/٨٥	سوئیس	٠/١٤	٠/١٤	فروشگاه آزاد شاهد	١/٤	١/٥
چین	١٧/٣٤	٢٧/٥١	بحرین	٠/١٦	٢/٠٢	کانادا	١/٠	٠/٨
جمهوری مولداوی	١٤/٠٢	١٥/٤٤	نروژ	٠/٠٨	١/٥٧			
قزاقستان	١١/٠٠	٢٥/٣٠	ایتالیا	٠/٠٥	٠/٠٨			
ارمنستان	٧/٨٨	٥/٥٢	جماهیر عربی لیبی	٠/٠٥	٠/٠٢			
ایتالیا	١/٠١	٠/٤٠	قطر	٣	٥٨			
فروشگاه آزاد شاهد	٠/٨٣	١/٤٩						
استرالیا	٠/٣٩	٠/٧٨						
مالزی	٠/٠٦	٠/٠٤						
لبنان	٠/٠٢	٠/٠١						

مأخذ: همان.

توضیح: تعداد کشورهای واردکننده چای ایران از ٢٣ کشور در سال ١٣٨٤ به ٢٨ کشور در سال ١٣٨٧ و ٣١ کشور در سال ١٣٩٠ افزایش یافته است.

جدول ۱۹. سهم مناطق مختلف از صادرات چای ایران در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۱ (درصد)

سال	اروپا		آمریکا و سایر		آفریقا		آسیا		آسیای مرکزی	
	وزنی	ارزشی	وزنی	ارزشی	وزنی	ارزشی	وزنی	ارزشی	وزنی	ارزشی
۱۳۸۰	٥	٤	۱/۸	۱/۹	۰/۲	۰/۱	٥	٤	۸۸	۹۰
۱۳۸٥	۳/٤	۱/٦	۱/۱	۰/۷	۰/٤	۰/۲	۸۱/٥	۸۳	۱۳/٦	۱٤/٥
۱۳۹۱	۲۲/۹	۲۰	٦/۳	٥/۹	۲/۳	۲/۳	۳٦/۸	۳٤	۳۱/۷	۳۷/۸

مأخذ: همان.

بررسی بازارهای صادراتی چای ایران نشان می‌دهد که همواره کشورهای آسیای مرکزی، مهمترین واردکنندگان چای از ایران بوده‌اند، اما افزایش تنوع بازارهای صادراتی و روند افزایش سهم صادرات چای به سایر مناطق جهان و به‌ویژه کشورهای اروپایی، متأثر از آشنایی بازارها با موضوع ارگانیک بودن چای تولید ایران بوده است

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

میزان مصرف سرانه چای در ایران از رقم ۱/۱۸ کیلوگرم در سال ۱۳٥٦ به حدود ۱/٥ کیلوگرم در سال ۱۳۹۱ و مصرف کل چای از ٤۱/۳ به حدود ۱۱۱ هزار تن رسیده است. میزان تولید چای داخلی تقریباً یک‌سوم از نیاز کشور را تأمین می‌کند و بقیه از محل واردات تأمین می‌شود.

درحال حاضر ۱۸۲ کارخانه چای‌سازی در کشور وجود دارد. روش متداول چای‌سازی نیز تولید چای سیاه است. اصولاً در دنیا سه روش چای‌سازی وجود دارد که به آنها روش چای‌سازی با تخمیر کامل، با تخمیر ناقص و بی‌تخمیر گفته می‌شود.

فرآیند تولید و مصرف چای شامل مراحل متعددی از باغ، کارخانه، صنایع بسته‌بندی تا بازار مصرف است و زندگی قشر عظیمی از مردم به آن وابسته است. بازار چای تا سال ۱۳۷۷ در انحصار دولت قرار داشت و سازمان چای با خرید محصول تولید داخل، واردات چای و اختلاط آنها، کنترل بازار این کالا را در اختیار داشت. مشکلات عمده ساختار صنعت چای تا سال ۱۳۷۷ به‌طور خلاصه شامل: خرد بودن باغات، سرمایه‌بر بودن آماده‌سازی باغات و ناتوانی باغداران از انجام این کار، پایین بودن سطح بهره‌وری به‌دلیل نبود مدیریت صحیح و مراقبت‌های لازم، عدم تناسب بین قیمت برگ سبز و هزینه تمام شده آن، عدم انگیزه کارخانجات برای دریافت برگ سبز مرغوب و تولید چای خشک ممتاز به‌دلیل وجود نظام حق‌العمل‌کاری و پایین بودن دستمزد تبدیل، سیاست عرضه چای یارانه‌ای ارزان و تثبیت قیمت برای مصرف‌کننده در حد نصف قیمت تمام شده که منجر به بدهی انباشته سازمان چای در سال ۱۳۷۸ گردید، زیان‌دهی سازمان چای و ناتوانی در

انجام تعهدات برای تحقیقات، نظارت و کنترل بر تولید چای مرغوب، افزایش واردات غیرمجاز چای و تغییر ذائقه مصرف‌کنندگان می‌باشد. با این شرایط به‌موجب ماده (۲۹) قانون برنامه سوم مبنی‌بر لغو انحصار دولتی، آزادسازی بازار چای و ایجاد تحول در سازمان و ساختار چای کشور از سال ۱۳۷۹ در دستور کار دولت قرار گرفت. هدف طرح اصلاح ساختار، واگذاری تمام امور چای به بخش خصوصی و کاهش تصدیگری دولت بود و در اجرای این سیاست طی سال‌های ۱۳۷۹ الی ۱۳۸۲ اقداماتی نظیر واگذاری امر خرید برگ سبز چای به کارخانه‌ها، مستقل شدن کارخانه‌های بخش خصوصی، افزایش تعداد کارخانه‌ها از ۱۳٤ واحد به ۱۷٤ واحد و بهسازی ٤٥ واحد کارخانه‌های چایسازی و اتوماسیون خط تولید، اجرای طرح به نژادی و به زراعی شامل احداث ۷۵ حلقه چاه و تجهیز ۳ هزار هکتار از باغ‌های چای به سیستم آبیاری تحت فشار انجام شد. برای اجرای این طرح‌ها طی چهار سال بالغ بر ۱،٤۱۰ میلیارد ریال اعتبار جذب شد. در دوره مذکور نزدیک به ۱۹٦ هزار تن چای خشک تولید داخل به‌علت پایین بودن کیفیت تولید در انبارها تجمیع شد.

بررسی سیاست‌های تنظیم بازار در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که نوع سیستم و روش حمایتی و مداخله‌ای در سال‌های اخیر در اکثر کشورها تغییر یافته و از حمایت قیمتی به سوی حمایت درآمدی و از حمایت مستقیم به سمت حمایت‌های جبرانی تغییر یافته و یا درحال تغییر است، اما درمجموع سیاست‌های کشاورزی و نحوه دخالت دولت در بازار این کشورها به‌طور مستقیم و در راستای تنظیم بازار داخلی بوده است. قابل ذکر است در سال‌های اخیر تمرکز بسیاری از کشورها در تنظیم بازار روی تجاری نمودن کشاورزی و تلاش برای دستیابی هر چه بیشتر به بازار جهانی می‌باشد. به‌علاوه جدی‌تر شدن مسائلی مانند رعایت اصول کشاورزی پایدار در تولید، مصرف، امنیت و سلامت غذایی نیز مسیر تصمیم‌گیری‌ها و سیاستگذاری‌ها را تغییر داده است. همچنین پدیده‌هایی مانند آزادسازی بازار محصولات کشاورزی در نقاط مختلف جهان به‌عنوان پیش‌شرط جهانی شدن، دولت‌ها را وادار به اعمال سیاست‌های جدید و کمرنگ کردن دخالت دولت در بازار محصولات کشاورزی نموده است.

موضوع عدم مبارزه جدی با قاچاق چای و تخصیص ندادن اعتبار برای مراحل اصلاحات ساختاری چای ازجمله موارد تضعیف‌کننده طرح اصلاح ساختار چای محسوب می‌شود. اختلاف فاحش قیمت چای ایرانی با انواع چای‌های خارجی خود مزیت رقابتی قابل توجهی است که می‌تواند نسبت به محصولات رقیب خارجی مورد توجه قرار گیرد و نقطه عطفی در فرآیند اصلاحات ساختاری در صنعت چایسازی کشور باشد و این نشان‌دهنده این است که می‌توان با اندک سرمایه‌گذاری نسبت به رقبا، نه‌تنها در بازار داخلی، بلکه در بازارهای خارج از کشور نیز با

محصولات خارجی رقابت کرد. اگرچه مناسب‌ترین روش جهت جلوگیری از ورود کالای قاچاق به کشور، تولید کالاهای با کیفیت برتر، قیمت مناسب‌تر و با مطلوبیت مورد قبول مصرف‌کننده است، لکن متأسفانه بخش صنعت چایسازی در کشور فاقد واحد تحقیق و توسعه است و تا زمانی که بخش تحقیقات تکنولوژیک صنعت عمل‌آوری چای برای تولید چای مرغوب، بازسازی چای‌های تولید شده (با استفاده از افزودنی‌های مجاز و اختلاط و سرت ضایعات چای یا استخراج کافئین از چای) ایجاد نشود و یا از مشارکت بخش خصوصی داخلی یا خارجی برای سرمایه‌گذاری در این قبیل امور تکنولوژیکی استفاده نشود، مسائل و مشکلات صنعت چایسازی به قوت خود باقی خواهد ماند.

اجرای طرح ساختار مشکلاتی را برای دولت به‌شرح ذیل ایجاد کرد: به فروش نرسیدن موجودی چای در پایان سال ۱۳۷۸ و موجودی چای در دوره اجرای طرح اصلاح ساختار به میزان ۱۹٤ هزار تن از مجموع ۲۸۷ هزار تن کل تولید، اشباع بازار چای داخلی از چای وارداتی قاچاق که بدون نظارت بهداشتی و کنترل اسانس‌های شیمیایی عرضه و مصرف می‌شد، محروم شدن دولت از منافع چای وارداتی، تضعیف جایگاه حاکمیتی دولت در کنترل بازار، اتلاف منابع بانکی و وصول نشدن ۲,۳۰۰ میلیارد ریال مطالبات سیستم بانکی از کارخانه‌های چای، عدم تغییر ذائقه مصرف‌کننده به سمت چای داخلی، نارضایتی شدید باغداران از کارخانه‌های چای به‌علت تضییع حقوق آنها در خرید برگ سبز.

ناکارآمدی سیاست‌های دولت در زمینه اجرای طرح اصلاح ساختار باعث تغییر سیاست به سمت پرداخت کمک بلاعوض به باغداران به‌منظور اصلاح باغات و تولید محصول کیفی شد. ولکن اجرای این سیاست نیز در عمل با مشکلات تأمین نشدن به‌موقع منابع لازم بانکی با تأخیر مواجه و نارضایتی باغداران را به همراه داشت. در سال ۱۳۸٤ مجدداً سیاست خرید تضمینی برگ سبز و تحویل به کارخانه‌ها به قیمت ارزان‌تر و خرید چای سیاه تولید شده از کارخانه‌ها احیا شد. به‌رغم رضایت باغداران، خرید عمده دولت (حدود ۹۰ درصد) شامل برگ سبز درجه دو و کمتر می‌باشد که چای خشک حاصل از آن از مرغوبیت کافی برای عرضه در داخل برخوردار نیست. لذا تغییرات بنیادی در فرآیند تولید برگ سبز و روش تبدیل آن و بسته‌بندی چای و توسعه و تنوع صنایع تبدیلی ضروری می‌نماید. این گزارش سعی دارد ضمن بررسی وضعیت توسعه صنعت چای، چالش‌ها و مشکلات موجود را شناسایی کرده و در جهت رفع و بهبود آنها راهکارهایی را ارائه نماید.

در ایران تا قبل از انقلاب روش برداشت با دست بود، اما از اواخر سال ۱۳٦٦ به بعد روش برداشت با قیچی متداول شد که به‌صورتی بی‌رویه و غیراصولی انجام شده و به بوته‌ها صدمه فراوانی وارد کرد. این روش برداشت، تابع سیاست‌های چای کشور در امر افزایش تولید کمّی قرار گرفت.

درحال حاضر برداشت دستی چای یک غنچه و دو برگ در مناطق چای‌خیز کشور به‌دلیل: بالا

بودن دستمزد کارگران، پایین بودن سطح قیمت برگ سبز، برداشت پایین چای با دست، بی‌تفاوتی کارخانه‌داران چای‌سازی بر کیفیت چای و... عملی نیست.

پس از انحلال سازمان چای کشور در مقطع پایانی سال‌های برنامه سوم، مسئولیت صنعت چای از سازمان چای سلب و برعهده بخش خصوصی قرار گرفت و چون بخش خصوصی پذیرای مسئولیت نبود سازمان تعاون روستایی وارد صحنه شد.

از آنجا که عناصر مهم زنجیره صنعت چای کشور (تجار و بازرگانان چای، چایسازان و چایکاران) هیچ‌گاه در یک تعامل سازنده در کنار یکدیگر نبوده و در منافع با هم شریک نبودند، منافع بازرگانی چای به‌نفع تولیدکنندگان خارجی رقم خورد و طرح‌هایی مانند اصلاح ساختار چای و همه طرح‌هایی که بر افزایش کمّیت تولید چای قرار داشتند با شکست روبرو شدند در این شرایط، قدمت و فرسودگی باغات چای و نبود انگیزه برای مدیریت صحیح و احیای آنها، گسسته بودن زنجیره تولید، فرآوری و بازرگانی چای و نداشتن استراتژی جامع، مشکلات فنی ـ اجرایی و سیاستگذاری مقطعی نیز بر مشکلات صنعت چای کشور افزوده شده است.

لذا راه‌هایی باید پیگیری شود که به ارتقای کیفیت منجر شود و حمایت‌های محدود کنونی کشور نیز به آنها تخصیص یابد.

به‌طور کلی سیاستگذاری دولت در زمینه تنظیم بازار برای افزایش سرمایه‌گذاری در نظام تهیه، تدارک و توزیع چای، مربوط به سرمایه‌گذاری در بهبود باغات چای بوده، همچنین بخشی دیگر از سرمایه‌گذاری مربوط به صنایع فرآوری و بسته‌بندی بوده است. درحال حاضر با توجه به وضعیت نه‌چندان خوب این صنعت نیاز به سرمایه‌گذاری در بهبود باغات چای و نوسازی صنایع تبدیل برگ سبز به چای خشک و بسته‌بندی آن لازم و ضروری است. چراکه بسیاری از صنایع مرتبط با فرآوری چای با فناوری قدیمی فعالیت دارند. برای بهبود چای تولیدی نیاز به سرمایه‌گذاری برای استفاده از فناوری جدید ضرورت زیادی دارد.

اجرای سیاست‌های تنظیم بازار دولت برای افزایش تولید برگ سبز و در نهایت چای خشک در اواخر دهه ۱۳٦۰ با اجرای طرح خودکفایی در تولید چای آغاز شد. این سیاست اگرچه موجب افزایش زیاد تولید برگ سبز و چای خشک گردید، اما باتوجه به عدم در نظر گرفتن کیفیت در فرآیند تولید و چیدن برگ سبز و فرآیند عمل‌آوری چای خشک، تولید به‌دست آمده از کیفیت کمّی برخوردار بوده و عموماً مصرف‌کنندگان تمایلی به مصرف آن نداشتند. در سال‌های دهه ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ اگرچه دولت سیاست‌های زیادی برای بهبود وضعیت چای کشور به‌کار گرفته، اما هنوز این سیاست‌ها موجب اصلاح نظام تهیه، تدارک و توزیع چای نگردیده است.

طی سال‌های اخیر مصرف چای خارجی در کشور به سرعت افزایش یافته است. دلیل عمده این مسئله افت کیفیت چای استحصالی داخلی در سال‌های اخیر، تغییر ذائقه مصرف‌کنندگان به مصرف چای اسانس‌دار خارجی و بالا بودن حاشیه بازاریابی چای خارجی در مقابل چای داخل ذکر می‌کنند.

اهم مسائل، مشکلات و تنگناها در بازار چای کشور عبارتند از:

الف) نداشتن مسئول، متولی و پاسخگو به لحاظ ارتباط آن با دستگاه‌های مختلف و ناهماهنگی بین آنان،

ب) نظام خرده‌مالکی موجود در باغات چای از یک‌سو منجر به افزایش هزینه تولید شده و ازسوی دیگر با برداشت غیرمتعارف و بیش از حد برگ سبز که به‌منظور جبران بخشی از هزینه تولید انجام می‌گیرد، موجب افت شدید کیفی محصول می‌شود،

ج) کاهش سطح زیر کشت چای و تغییر کاربری اراضی،

د) روش‌های ناصحیح برداشت برگ سبز، برداشت دستی برگ سبز در طول فصل و با فاصله زمانی که بین دو برداشت که قبلاً در ایران مرسوم بوده جای خود را به برداشت با داس و قیچی داده است،

هـ) وضعیت بازار چای کشور نشان‌دهنده آن است که به میزان چندین برابر مجوزهای صادرات، انواع چای‌های خارجی در شبکه توزیع موجود است و این نشان‌دهنده آن است که سیستم بازرگانی کشور ناکارآمد است و یا در جهت اهداف و سیاست‌های دولت حرکت نمی‌کند،

و) با توجه به اینکه در پایان برنامه سوم کلیه اختیارات و مسئولیت تجارت و بازرگانی چای از سازمان چای کشور حذف (انحلال سازمان چای کشور) و به بخش خصوصی واگذار شد، در طول سال‌های برنامه چهارم بازار چای کشور شاهد ناهنجاری‌های بیشتری بود که این امر نشان‌دهنده آن است که بخش خصوصی آمادگی لازم برای پذیرش تجارت قانونمند را ندارد،

ز) بدترین نوع خصوصی‌سازی در صنعت چای صورت گرفت، زیرا قبل از اینکه تشکیلاتی جایگزین برای آن تعیین نمایند، سازمان متولی و مسئول دولتی آن را با کلیه امکانات، اختیارات و همچنین پرسنل فنی آن پراکنده کردند. در صورتی‌که در قالب خصوصی‌سازی از طریق واگذاری سهام می‌توانستند کلیه امکانات و اختیارات و وظایف این سازمان را به یک سازمان غیردولتی منتقل کنند تا نقش سازنده‌ای در صنعت چای کشور داشته باشد (در جهت ساماندهی نظام تولید و توزیع و بازرگانی)،

ح) زنجیره صنعت چای ازهم‌گسسته است. ارتباط متقابل و تنگاتنگی بین چایکار و چایساز و بازرگان چای وجود ندارد و هریک منافع خود را به‌صورت انفرادی دنبال می‌کنند. مرسوم شدن حق‌العمل‌کاری کارخانجات موجب شده تا کارخانجات، منافع خودشان را در تحویل حجم بالای

برگ سبز ولو با کیفیت بسیار اندک و حتی در مواردی بیش از ۲ الی ۳ برابر ظرفیت واقعی خود ببینند و مسئولیتی در تولید کیفی کالا نمی‌پذیرند،

ط) پراکنش نامتناسب کارخانجات نسبت به سطح باغات موجود،

ی) عدم بازدهی اقتصادی باغات به لحاظ مسن بودن و ناهمگن بودن بوته‌های چای با قدمت بیش از ۴۰ سال که در صورت عدم جایگزینی تا ۱۰ سال آینده اکثر بوته‌ها غیراقتصادی خواهد شد،

ک) اهداف استراتژیک چای کشور برای مسئولین و دست‌اندرکاران و مجریان، براساس یک برنامه زمانبندی مشخص یا تعریف نشده است و یا در صورت وجود چنین اهدافی به آنها بی‌توجهی می‌شود،

ل) رقابت قانونمند و عادلانه‌ای با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و ارگانیکی چای خالص ایرانی نسبت به رقبایی که با استفاده از افزودنی‌های غیرمجاز و انواع اسانس‌های شیمیایی وارد بازار ما شده‌اند، وجود ندارد. لذا قیمتگذاری کالاهای خارجی بسیار مهم است و عموماً کالاها در شبکه توزیع، بدون سیستم قیمتگذاری و نظارت عرضه می‌شوند،

م) با توجه به حجیم بودن محموله‌های چای و نبودن اماکن نگهداری و اشباع بودن بازار از چای، رغبت چندانی برای جلوگیری و مبارزه جدی با قاچاق چای به کشور به‌صورت فیزیکی وجود ندارد و باید روش مبارزه با این پدیده از طریق اصول سیاستگذاری مرتفع شود (لغو پروانه کسب و یا اعمال سیاست قیمتگذاری، یا ضبط اماکن و وسایل حمل‌کننده کالا و...)،

ن) فسادپذیری چای برداشت شده (فاصله زمانی کوتاه برداشت با پروسه چای‌سازی) قدرت مانور و رقابت‌پذیری براساس مکانیسم عرضه و تقاضا را از باغدار سلب می‌نماید. این وضعیت در کشورهایی که «نظام مدیریت واحد باغ و کارخانه» را در عرصه کشت و صنعت چای دارند مشکلی ایجاد نمی‌کند،

س) نقش مدیریت تولید، مدیریت صنعتی در چایسازی، مدیریت بازار، مدیریت ساماندهی و نظارت و کنترل و عزم مسئولین امر در جهت جلوگیری از فعالیت‌های غیرکارشناسی و غیراصولی مشخص نیست،

ع) درحال حاضر معیار قیمت، ظاهر برگ است. در این مورد اگر چایکاری، برگ مرغوب و استاندارد به کارخانه عرضه کند، تضمینی وجود ندارد که کارخانه‌دار برگ سبز را به قیمت مناسب خریداری کند و در توزین آن عدالت را رعایت کند. ضمن اینکه چایکار نیز باید برگ سبز را پس از جدا کردن از بوته، در اسرع وقت تحویل بدهد وگرنه پوسیده شده و قابل نگهداری نیست. کارخانه‌های چایسازی با تکیه به همین عامل، همواره قیمت برگ سبز را در کمترین حد ممکن و

حتی با کسر رطوبت تعیین می‌کنند و مکانیسم نظارتی مناسب بر نحوه خرید وجود ندارد،

ف) محدود شدن ابزار حمایت به تضمین خرید برگ، به‌گونه‌ای که با این قانون دولت موظف می‌باشد که هرساله هر نوع برگی حتی با پایین‌ترین کیفیت را خریداری نماید،

ص) قاچاق کالا در شرایط کنونی کشور یک تهاجم اقتصادی است و با از بین بردن امنیت (تولید و تولیدکننده، سرمایه‌گذار و اشتغال)، بهداشت جامعه را به مخاطره خواهد انداخت. به همین دلیل لازم است به‌صورت اصولی با این پدیده برخورد شود. مسئول و متولی این امر نیز دولت است و نه بخش خصوصی، زیرا مبارزه با قاچاق و نظارت بر شبکه توزیع از وظایف دولت است و اهرم‌های نظارتی، مبارزه و کنترل واردات و صادرات نیز در دست دولت است،

ق) عدم توجه به مسائلی همچون تحقیقات کاربردی و تربیت نیروی متخصص، توسعه آبیاری، تهیه نهال‌های جدید، انجام امور به زراعی، ایجاد جاده و راه مناسب برای انتقال برگ سبز چایکارانی که در مناطق کوهپایه‌ای چای کشت می‌کنند و سطح گسترده بیکاری چایکاران در آینده، چای کشور را با مشکل بیشتری مواجه خواهد ساخت.

راهکارها و پیشنهادها

راهکارهای اصلاح ساختار تولید و تجارت صنعت چای

الف) در بسیاری از کشورهای دنیا تولید چای به‌عنوان یک محصول صنعتی در قالب قراردادهای کشت صورت می‌گیرد. تا سال‌های منتهی به دهه ١٣٦٠ هجری شمسی چنین نحوه تولیدی به‌صورت نانوشته در ساختار چای کشور وجود داشت و کارخانه و تولیدکننده با هم مرتبط بودند و حتی مساعده مورد نیاز تولیدکننده در اختیار او قرار می‌گرفت، لذا اعاده و اصلاح این سیستم راه‌حل مشکل خواهد بود.

در این روش مکانیسم قیمت با توجه به قیمت مبادله جاری چای خشک در بازار آزاد تعیین می‌گردد (بورس بهترین مکان برای تعیین قیمت است).

قیمت برگ سبز چای با توجه به اعمال ضریب ٠/٢٣ بر قیمت چای خشک (از هر ٤/٤ کیلو چای سبز یک کیلو چای خشک حاصل می‌شود) تعیین می‌گردد. نظارت بر تحویل کیفی و اجرای قرارداد کشت می‌تواند برعهده سازمان چای و یا نمایندگان تشکل‌های تولیدی و یا نظام مهندسی کشاورزی و یا به شکل تیمی و تعیین نماینده ازسوی تیم صورت گیرد.

قیمت تضمینی نیز براساس هزینه تولید تعیین می‌شود که هم‌اکنون در مرحله عمل اجرایی نمی‌شود با توجه به قیمت تضمینی و قیمت بازار آزاد و براساس نمودار مارشال، در صورتی‌که

قیمت بازار کمتر از قیمت تضمینی باشد دولت این مابه‌التفاوت را به سیستم تولید پرداخت کند.

در این راه‌حل کمک‌های جانبی دولت مانند تأمین کل هزینه آبیاری تکمیلی کشاورزانی که اقدام به این کار بکنند می‌تواند در اصلاح کیفی و کمّی تولید چای مؤثر باشد. این روش منجر به اصلاح سیستم تولید چای خواهد شد و شباهتی با روش پرداخت ۷۰۰ هزار تومان به چایکاران که اغلب باعث تغییری در ساختار تولید نشد و به نوعی هدررفت منابع بود، ندارد.

اجرای این روش منجر به کاهش کمیت تولید چای در کشور خواهد شد و شاید تولید در مرحله اول به کمتر از ۲۰ هزار تن چای خشک برسد، اما در اصلاح ساختار تولید متأثر از اعمال روش قرارداد کشت و تخصیص کمک‌های فنی و اعتباری دولت به این روش، تولید چای با کیفیت نیز از افزایش قابل ملاحظه برخوردار خواهد شد.

ب) با توجه به کاهش تولید چای مرغوب داخلی، باید یکی از اقدامات اساسی دولت در این زمینه، حمایت از تولید چای مناسب و مرغوب داخلی باشد. در این ارتباط پیشنهاد می‌شود کارخانه‌های چای خشک کنی تحت نظارت کامل دولت، متولی خرید برگ سبز شوند و مسئولین ذیربط با انعقاد قرارداد با آنها، اقدام به تضمین خرید آن در بسته‌بندی مناسب همراه با کنترل و نظارت صحیح و اصولی نمایند. همچنین می‌باید هرساله استانداردهای مربوط به چای مورد خرید دولت ارتقا یابد و ادارات و سازمان‌های دولتی ملزم به خرید چای تولید داخل شوند. این سیاست باید در زمان مشخص برای پاگرفتن تولید برگ سبز مرغوب توسط کشاورزان، همچنین فرآوری و عمل‌آوری مناسب توسط کارخانه‌ها صورت پذیرد و عمل نمودن دولت به تعهداتش و افزایش استانداردها و معیارهای کیفیت در طول این دوره در بهبود تولید مرغوب چای داخلی و اصلاح نظام تولید و فرآوری چای مرغوب تأثیر زیادی دارد.

ج) تعیین نرخ تعرفه مناسب و کارشناسی شده برای واردات چای بهداشتی و سالم از دیگر اقدامات لازم برای بهبود تنظیم بازار این محصول است. بخشی از درآمد دولت از محل تعرفه واردات قانونی چای، برای تبلیغ مزایای بهداشتی و پزشکی مصرف چای سالم و مرغوب داخلی، نسبت به چای‌های وارداتی دارای طعم و عطر غیرطبیعی و مصنوعی اختصاص یابد.

د) بازنگری و تدوین مجدد استانداردهای مناسب برای تولید و بسته‌بندی و عرضه چای تولید داخل و وارداتی، یکی دیگر از اقداماتی است که باید برای اصلاح نظام تهیه، تدارک و توزیع چای کشور انجام گیرد.

هـ) کارخانه‌های چای‌سازی در کوتاه‌مدت واکنش چندانی به متغیرهای قیمتی نشان نداده، ولی در بلندمدت نسبت به قیمت چای خشک در بازار آزاد حساسیت زیادی نشان داده و میزان تولید چای

را تغییر می‌دهند؛ میزان واکنش نیز در بلندمدت به مراتب بیش از کوتاه‌مدت است. اعداد حاصل نمایانگر این امر هستند که در بلندمدت به‌ازای یک افزایش ۱۰ درصدی در قیمت این محصول، میزان محصول چای عرضه شده ۱۳/۸ درصد افزایش خواهد یافت. افزون بر آن همانند متغیر قیمت عمده‌فروشی چای خشک، متغیرهای قیمت سرمایه و نیروی کار (متغیرهای بردار عوامل تولید) در بلندمدت تأثیر زیادی در میزان عرضه سازماندهی شده دارند و تولیدکنندگان چای خشک نسبت به میزان درصد افزایش یافته در قیمت نیروی کار و سرمایه، درصد بیشتری از میزان عرضه چای خشک می‌کاهند. آنچه در این میان قابل توجه است حساسیت بسیار زیاد آنها نسبت به قیمت سرمایه می‌باشد که فراتر از حساسیت آنها نسبت به قیمت عمده‌فروشی چای خشک است.

متغیر دیگری که نقش زیادی در عرضه چای خشک دارد، متغیر فناوری می‌باشد. حساسیت زیاد عرضه چای به این متغیر علاوه‌بر اینکه می‌تواند به‌واسطه به‌کارگیری ماشین‌آلات و تجهیزات پیشرفته که نقش زیادی در پایین آوردن هزینه تولید دارند، باشد، همچنین می‌تواند ناشی از اهمیت متغیرهایی مانند تنوع در محصول تولیدی، امکان دستیابی به مواد اولیه باکیفیت بالاتر و مرغوب‌تر و به‌کارگیری نبوغ و تجربه، مهارت، علوم، ابتکار، تخصص، خلاقیت، نوآوری و انگیزه‌های جمعی باشد که همگی در قالب متغیر روند در الگو وارد شدند. اکتساب چارچوب مدیریتی صحیح برای فعالیت تولیدی و بازاریابی مناسب، خود گونه‌ای از جذب و بهره‌برداری و توسعه فناوری می‌باشد.

بازسازی، نوسازی و تجهیز امکانات و دستگاه‌های عمل‌آوری برگ سبز چای در کارخانجات چای‌خشک‌کنی از دیگر اقداماتی است که با توجه به پایین بودن سطح کیفیت چای تولید شده در کارخانجات به‌واسطه مستهلک و قدیمی بودن تجهیزات، باید صورت گیرد. در این ارتباط به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید استحصال و عمل آوری توسط کارخانجات، افزودن اسانس‌های طبیعی و استحصال محصولات متنوع می‌تواند بر کیفیت و تنوع‌بخشی به تولید این محصول مفید واقع شود.

و) ایجاد ساختارهای پشتیبان در بخش‌های مختلف زنجیره عرضه چای و حاکم شدن تفکر مدیریت یکپارچه بر زنجیره تولید چای و ایجاد وابستگی بین سرنوشت بخش‌های درگیر در زنجیره عرضه می‌تواند به‌عنوان عاملی در شکل‌گیری مکانیسم‌های تقویت‌کننده مزیت رقابتی صنعت چای مطرح شود.

ز) بازرگانی چای در کشور باید نظام‌مند شود. سیستم قیمتگذاری و کد شناسایی کالا در شبکه توزیع، توسط وزارت بازرگانی اعمال شود.

ح) با عنایت به میزان سرانه مصرف چای در کشور (۱/۵ کیلوگرم) و سرانه مصرف چای در جهان (۰/۵ کیلوگرم) و درصد مصرف چای در کشور نسبت به کل تولید چای جهان (۳ درصد) و درصد سهم واردات چای در کشور از درصد کل واردات چای جهان (۳/۱ درصد) ملاحظه می‌شود که

حدود ۲۷ درصد از نیاز مصرفی، حاصل تولید داخل است، درحالی که حداقل ۵۰ درصد نیاز کشور می‌تواند از محل تولید داخلی تأمین شود. وضع موجود نشان‌دهنده ناهماهنگی دستگاه‌های تولید و بازرگانی کشور است. ناهماهنگی دستگاه‌های اجرایی موجب شکاف بین تولید و بازرگانی چای شده و شرایط را به‌نفع تولیدکنندگان خارجی رقم زده است. با سیاستگذاری در تولید، بازرگانی و توزیع و جلوگیری از عرضه چای بیش از قیمت عادلانه، می‌توان به این ناهنجاری‌ها پایان داد (تثبیت قیمت چای خارجی در کشور). یکی از مزیت‌های عرضه کالا در شرایط تجارت جهانی، رقابت از لحاظ قیمت مناسب است در شرایطی که از لحاظ قیمت، چای ایران دارای مزیت نسبی است نمی‌توان چای خارجی را به چندین برابر قیمت تمام شده داخلی در شبکه عرضه کرد. در وضعیت فعلی حتی برای نیاز سه سال کشور، چای تولید داخلی در انبارها موجود است که نیاز به بازسازی دارد که با انعقاد قرارداد مشترک با کمپانی‌های خارجی در زمینه صنایع جانبی چای نظیر فرآوری مواد مؤثره و اسانس‌های چای‌های انبار شده، می‌توان این نقیصه را برطرف نمود.

ط) جهت هماهنگی بین میزان تولید برگ سبز و ظرفیت کارخانجات چای‌سازی می‌توان به‌تدریج با در اختیار قرار دادن تسهیلات مناسب به توسعه کشت و صنعت چای کمک کرد.

ی) با توجه به مزیت‌های تولید و اشتغال در صنعت چایسازی کشور بهتر این است که همه‌ساله میزان معینی از انواع چای قابل اختلاط از لحاظ مزه، رنگ، طعم و بو، متناسب با شرایط سرت شده چای ایرانی موجود در انبارها، توسط تشکل‌ها و تجار وارد و پس از اختلاط و بسته‌بندی عرضه شود. چنانچه چای خارجی به‌صورت فله و برای این منظور سفارش شود، می‌توان با اختلاط و بسته‌بندی انواع چای مورد نیاز و متناسب با ذائقه مصرف‌کنندگان (خالص داخلی، خالص خارجی) یا انواع مخلوط داخلی و خارجی را در بسته‌بندی‌هایی که در داخل کشور و با بارکد مشخص می‌گردد عرضه و از ورود چای خارجی به کشور ممانعت کرد.

ک) با توجه به عدم توزیع مناسب بارندگی در فصل رشد می‌توان در مناطق جلگه‌ای از چاه‌های عمیق و در نواحی کوهپایه‌ای از آب‌بندهایی در مسیر دره‌ها و نیز آبیاری بارانی استفاده کرد.

ل) یکی دیگر از راه‌های جلوگیری از ورود غیرمجاز چای خارجی و حمایت از تولید داخلی و ساماندهی بازار چای، سیاست قیمتگذاری است که باید توسط دولت اعمال شود. اگرچه قیمت بالای چای قاچاق یک تهدید است، ولی یک فرصت بسیار مناسب برای تولید داخلی است که با داشتن مزیت رقابتی می‌توان با ارتقای کیفیت آن، در بازار جهانی نیز عرضه شود.

م) دولت به‌جای پرداخت یارانه به برگ سبز و چای خشک باید به امور زیربنایی باغات و کارخانجات کمک و مساعدت کند تا باغات و کارخانجات اصلاح شود. اصلاح این دو عامل، اصلاح

کیفیت چای داخلی را به‌همراه خواهد داشت.

ن) با تجمیع زمین‌های خرد و پراکنده و مالکیت‌ها از طریق جابجایی و تعویض زمین میان کشاورزان یک منطقه و یا تشویق مدیریت مشارکتی و تسهیم سود، می‌توان اندازه واحدهای تولیدی را وسعت داده و به این ترتیب استفاده از عوامل تولید را نیز مطلوب نمود. همچنین جهت تجمیع اراضی خرد می‌توان کشاورزانی را که به‌صورت تعاونی اراضی زراعی خود را اقتصادی می‌نمایند، تشویق و پشتیبانی کرد.

س) جوان‌سازی، اصلاح و نوسازی باغات قدیمی چای شامل هرس کف‌بر و کمربر، واکاری و جایگزینی با کاشت نهال‌های سازگار و نیز تولید و تکثیر نهال از کلون‌های سازگار با مناطق کشت.

ع) با عضویت تجار و بازرگانان و تشکل‌های چایکاران و کارخانجات چای در تشکیلاتی جدید (اجرایی شدن اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی)، می‌توان با نگرش مهندسی مجدد در ساماندهی بازار چای کشور و مهندسی تولید، به این ناهنجاری‌ها پایان داد. زیرا تا زمانی که منافع چایکاران، چایسازان، تجار و بازرگانان چای به‌هم گره نخورد، مشکل چای کشور حل نخواهد شد.

ف) با ارائه خدمات فنی، ترویجی و آموزشی و نیز انجام عملیات به‌زراعی و به‌ورزی شامل تغذیه باغات با کودهای آلی، شیمیایی و بیولوژیکی، شخم، مبارزه با علف‌های هرز، آفات و امراض چای به‌ویژه نماتد مولد زخم ریشه و نحوه صحیح برداشت محصول بازدهی کشت چای را افزایش داد.

ص) خرید تضمینی باید به‌طور جدی بازنگری شود. زیرا در بلندمدت به زیان تولیدکننده و دولت است. اعلام قیمت تضمینی باید مبنای کارشناسی داشته و هزینه تولید به‌علاوه حاشیه سود برای تولیدکننده را پوشش دهد.

با توجه به اختلاف قیمت انواع چای ایرانی با انواع چای‌های خارجی موجود در بازار و وجود مزیت نسبی برای رقابت چای ایرانی با چای خارجی، دلیلی برای پرداخت یارانه ازسوی دولت برای تحویل برگ سبز چای به کارخانجات وجود ندارد، زیرا درواقع این یارانه‌ای است که به‌طور غیرمستقیم، واردکنندگان غیررسمی چای از آن استفاده می‌کنند، اما ضروری است که در ابتدای فصل خرید برگ سبز، تسهیلات کافی (به‌جای یارانه) در اختیار کارخانجات قرار گیرد و چایسازان نیز برای خرید برگ سبز چای کیفی، به روش پرداخت نقدی از چایکاران اقدام کنند (توافقی). در این راستا لازم است موضوع قیمت خرید تضمینی مورد تجدیدنظر قرار گیرد، زیرا قیمت تضمینی، حداقل حمایت دولت از تولیدکنندگان است که باعث شده است محصول تولید شده مصرف نداشته باشد و یا از لحاظ کیفیت در حداقل باشد. باید توجه داشت که در جامعه‌ای که سالیانه بیش از یکصد هزار تن چای مصرف می‌کند و فقط ۳۰ هزار تن آن را تولید می‌کند باید بتوان از تولید داخلی

حمایت سازمان‌یافته کرد.

ق) با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و ارگانیکی چای تولیدی در کشور نسبت به انواع چای خارجی موجود در بازار، ساماندهی تولید، بازرگانی و تجارت چای بسیار آسان و عملی خواهد بود، زیرا فاصله قیمتی چای تولیدی (داخلی) و چای‌های خارجی بسیار قابل توجه است. تنها زمانی می‌توان از این مزیت استفاده کرد که کلیه دست‌اندرکاران تولید، صنعت و بازرگانی چای در یک سازمان تجمیع شوند و منافع آنان یک‌جا مد نظر قرار گیرد. با این سیاست می‌توان قاچاق چای را مانند زمان حاکمیت سازمان چای قبلی برچید. حرکت‌های انفرادی در تولید، تجارت و صنعت، منافع استراتژیک و اقتصادی کشور را به مخاطره خواهد انداخت و لازم است با جامع‌نگری برای صنعت چای کشور چاره‌اندیشی کرد.

ر) توجه به وضعیت تجارت چای در دنیا می‌تواند فرصت‌های بازارهای قابل کسب و تهدیدهای رقبای منطقه‌ای را برای صنعت چای ایران روشن سازد. وجود بازارهای بزرگ مصرف چای در همسایگی ایران مانند پاکستان و نیز مصرف ۲۵ درصد کل چای دنیا در منطقه خاورمیانه و موقعیت مناسب جغرافیایی ایران ازجمله فرصت‌هایی است که در صورت توجه و بهره‌گیری از آن می‌تواند موجب تقویت جایگاه رقابتی چای ایران در جهان شود. ازسوی دیگر نزدیکی با بعضی کشورهای بزرگ تولیدکننده چای مانند هند و سریلانکا می‌تواند به‌عنوان تهدیدی برای تسخیر این بازارها و تضعیف صنعت چای ایران باشد.

از آنجا که مناطق چای‌خیز کشور در نواحی ساحلی و حاشیه دریای خزر قرار دارد و مردم کشورهای آسیای میانه و قفقاز نیز از دیرباز مشتری و مصرف‌کننده چای ایران بوده‌اند با سرمایه‌گذاری در صنعت توریسم کشاورزی (چای) و حضور توریست این کشورها و سایر کشورها می‌توان به درآمد بیشتر چایکاران و چای‌سازان کمک کرد.

ش) بهره‌برداری از صنایع جانبی چای نظیر استحصال روغن خوراکی، عطر، شامپو، صابون، چای سبز، عصاره چای، ماده آنتی‌اکسیدان، چای فوری (کیسه‌ای)، چای سرد و نوشابه که از گیاه چای به‌دست می‌آید نیز می‌تواند جهت توسعه منطقه‌ای مورد توجه قرار گیرد.

ت) عرضه چای در کوتاه‌مدت واکنش چندانی نسبت به متغیرهای قیمتی نشان نمی‌دهد، این امر می‌تواند به‌واسطه ساختار شکل گرفته نامناسب این صنایع باشد (ساختار مدیریتی، فناوری و بازاریابی) که تغییر در آن نیاز به زمان طولانی دارد و سیاست‌هایی از قبیل «طرح ساماندهی کشت و صنعت بازرگانی چای» تنها می‌تواند از طریق یک برنامه‌ریزی بلندمدت به اهداف خاص خود دست یابند.

همچنین با کشش بودن عرضه نسبت به قیمت عمده‌فروشی چای خشک و قیمت متغیرهای بردار عوامل تولید، نتایج مثبت سیاست‌های حمایتی دولت در فراهم آوردن عوامل ارزان تولید برای چای‌سازان به‌وسیله نقش نظارتی دولت در بازار و تعیین قیمت چای را خنثی می‌کند.

همچنین، تنها با اهرم سیاستگذاری منطقی می‌توان به تولید داخلی و بازار مصرف آن سامان داد. زیرا عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت و وزارت جهاد کشاورزی درخصوص نظارت بر بازار و صدور مجوزهای موردی نه‌تنها هیچ تأثیری بر عرضه چای قاچاق در شبکه توزیع نداشته، بلکه تولید داخلی را روانه انبارها کرده است. اگر حتی واردات چای در این سال‌ها آزاد بود شاید مشکلات چای تولید داخلی به مراتب کمتر بود و هیچ نیازی به پرداخت یارانه نبود و اگر اهرم مجوز واردات چای در دست تشکل چایکار، چایساز و تجار و بازرگانان چای قرار می‌گرفت، می‌توانستند با تجار خارجی برای واردات سالی حدود ۷۰ هزار تن به‌گونه‌ای اقدام نمایند که مشکل تولید داخلی نیز مرتفع شود. لذا نتیجه اعمال سیاست‌هایی از قبیل خروج چای از فهرست کالاهای مشمول برنامه تنظیم بازار می‌تواند گامی مؤثر در ارتقای میزان عرضه چای خشک تولید داخل باشد. لذا با توجه به اینکه جایگاه و اهمیت مهندسی ارزش و نگرش مجدد در صنعت چایسازی و بازرگانی و تجارت چای بیش از پیش محسوس است و باید بازنگری جدی در این رابطه صورت پذیرد، در این راستا می‌توان از مکانیسم سهمیه تعرفه‌ای استفاده کرد به نحوی‌که مابه‌التفاوت تولید تا مصرف به‌صورت سهمیه وارداتی از محل واردات تأمین شود و این سهمیه به کسانی که در قرارداد کشت مشارکت می‌نمایند، تعلق گیرد.

راهکارهای چگونگی تعیین وضعیت چای‌های به فروش نرسیده موجود در انبارها

الف) فروش تهاتری با همسایگان ازجمله کشور پاکستان که بیشتر خواهان مصرف چای طبیعی و ارزان‌قیمت است و در مقابل خرید برنج پاکستانی (باسماتی و...) که همه‌ساله از آن کشور خرید می‌شود، یا فروش چای به کشورهای آسیای میانه و در مقابل، خرید کودهای شیمیایی یا ماشین‌آلات و آهن‌آلات مورد نیاز کشور.

ب) مشارکت با شرکت‌های عمده تولیدکننده و صادرکننده چای ازجمله شرکت‌های سریلانکایی و هندی جهت بازسازی و صادرات مجدد به کشورهای خاورمیانه ازجمله آسیای میانه، افغانستان و پاکستان و واردات درصدی از چای خارجی و سرت و اختلاط و بسته‌بندی و حتی اسانس‌زنی متناسب با ذائقه مصرف‌کنندگان این کشورها و مصرف قسمتی از آن در داخل کشور یا استخراج کافئین از قسمت غیرقابل استفاده و ضایعات چای با ایجاد صنایع فرآوری و تبدیلی جانبی.

ج) برای ایجاد رقابت در بازسازی چای‌های به فروش نرسیده موجود در انبارها بهتر است که از شرکت‌های کشورهای چای‌خیز (هند و سیلان) برای مشارکت در این امر دعوت به‌عمل آید، تا براساس یک برنامه زمانبندی، پس از سرت، آزمایش و تعیین میزان چای مناسب برای بازسازی، رنگ، عطر، طعم، مزه و بوی چای مورد نظر انتخاب شده و چای خارجی مناسب با حجم و کیفیت لازم وارد شده و در امر اختلاط از آن استفاده شود. به این‌صورت واردات چای خارجی به کشور، صرفاً برای بازسازی و استفاده از چای‌های موجود، صورت خواهد پذیرفت و در ضمن درصد کمی از چای‌های وارداتی به‌صورت خالص و صرفاً توسط کمپانی‌هایی که حاضر به بازسازی چای‌های موجود می‌شوند اختصاص یابد و از واردات بی‌رویه و قاچاق نیز به کشور جلوگیری شود (با این روش و اجرای طرح هالوگرام بر روی پاکت‌های چای بسته‌بندی مشترک در داخل، از ورود هر نوع چای خارجی غیرمجاز، در شبکه توزیع می‌توان جلوگیری کرد)،

د) لازمه اجرای این طرح همکاری تنگاتنگ وزارتخانه مسئول تجارت محصول چای و تشکل‌های تولیدی و توزیعی چای در کشور است.

سیاست‌های مورد نیاز برای اجرای راهکار کشت قراردادی

الف) استفاده از مکانیسم قراردادی از طریق اتحادیه و تعاونی چایکاران (مکانیسم قراردادی زنجیره تأمین پیوست است).

ب) ارائه تسهیلات یارانه‌دار به شرکت‌های خدمات فنی و تأمین و تجهیز آبیاری که تحت نظر سازمان چای کشور اقدام به مبادله قرارداد ارائه خدمات حداقل پنج‌ساله با شرکت‌های تعاونی چایکاران نمایند (معرفی توسط سازمان چای کشور صورت می‌گیرد).

ج) تأمین کمک بلاعوض به میزان ۸۰ درصد هزینه‌های آبیاری به چایکارانی که در قالب قرارداد تولید اقدام به کشت این محصول می‌نمایند.

د) تعیین قیمت تضمینی و استفاده از ابزار قیمت تضمینی در کنار خرید تضمینی و پرداخت مابه‌التفاوت قیمت تضمینی و میانگین قیمت بازار (بورس) به چایکاران طرف قرارداد.

هـ) اقدام برای بیمه فراگیر چای با پرداخت حق بیمه چایکاران از طریق صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری.

و) اختصاص سهمیه واردات به صنایعی که در فرآیند انعقاد قرارداد در زنجیره تولید مشارکت دارند.

ز) پرداخت هزینه تبلیغات و بسته‌بندی شکیل و سایر مشوق‌های تشویقی مصرف توسط دولت معادل ۵ درصد قیمت چای خشک داخلی (این موضوع شامل صنایعی خواهد بود که در فرآیند

قرارداد تولید مشارکت دارند).

ح) پرداخت یارانه صادراتی به صادرکنندگان چای داخلی به شرط عقد قرارداد با اتحادیه و تعاونی‌های چایکاران، متناسب با میزان ارزش‌افزوده ایجاد شده.

ط) پرداخت مستقیم به‌ازای هر هکتار تولید در قالب قرارداد با اتحادیه برای کشاورزان به‌عنوان سیاست مکمل مورد توجه قرار گیرد.

نحوه اجرای فرآیند انجام کار در الگوی پیشنهادی مکانیسم قراردادی تأمین محصول

افزایش نقدینگی عوامل زنجیره تولید و عرضه مستلزم وجود عاملیت تأمین اعتباری مانند صندوق حمایت از سرمایه‌گذاری می‌باشد. به‌منظور بهینه نمودن عملکرد تأمین و تخصیص اعتبار و تضمین اجرای آن می‌توان در یک سیستم و مکانیسم قراردادی عمل نمود تا در آن فرآیند و نحوه تأمین تخصیص اعتبار، نحوه تحویل و دریافت محصول و اسناد مربوطه روشن و شفاف گردد. لذا بدین منظور اتحادیه چایکاران به‌عنوان عامل و ناظر قراردادها بین عاملیت تأمین اعتبار و تولیدکنندگان برگ سبز و صنایع وابسته عمل می‌نماید. فرآیند انجام کار به قرار زیر می‌باشد:

- انعقاد قراردادهای دوجانبه اتحادیه چایکاران با صندوق حمایت از سرمایه‌گذاری (به‌عنوان عاملیت تأمین اعتبار)، با چایکاران (به‌منظور تولید تحت نظارت اتحادیه)، با کارخانجات چای خشک‌کنی (به‌منظور خرید برگ سبز تولید داخلی و تولید چای خشک)،
- تولید برگ سبز توسط چایکار در قالب قرارداد و نظارت اتحادیه و تحویل محصول به کارخانجات چای خشک‌کنی،
- تأمین و تخصیص اعتبار خرید برگ سبز توسط صندوق حمایت از سرمایه‌گذاری در قالب قرارداد با اتحادیه چایکاران در ازای تحویل اسناد و مدارک دریافت برگ سبز توسط چای خشک‌کنی‌ها،
- تخصیص اعتبار خرید برگ سبز توسط اتحادیه چایکاران به تولیدکنندگان برگ سبز در ازای تحویل اسناد و مدارک دریافت برگ سبز توسط چای خشک کنی‌ها،
- فروش و تحویل محصول تولیدی صنایع چای خشک‌کنی در قالب قرارداد با اتحادیه بازرگانی،
- دریافت بهای محصول خریداری شده از صنایع در ازای اسناد تحویلی ازسوی کارخانجات،
- پرداخت مابه‌التفاوت مبلغ فروش محصول و بدهی کارخانجات،
- بازپرداخت بدهی به صندوق.

نحوه اجرای فرآیند انجام کار مکانیسم پیشنهادی تأمین نهاده‌ها

به‌منظور تسریع در تأمین نهاده‌های تولید و خدمات فنی مهندسی و بیمه در زمان معین می‌توان تحت مکانیسم قراردادی عمل نمود. در این‌صورت قراردادهای سه‌جانبه‌ای بین شرکت‌های تأمین‌کننده نهاده‌ها و خدمات با اتحادیه تعاونی‌های چایکاران و از طرف دیگر تعاونی‌ها منعقد می‌شود. در قالب این قراردادها و قراردادهایی که بین تعاونی چایکاران و اعضای چایکار بسته می‌شود، تعاونی چایکاران هزینه نهاده‌ها و خدمات را از کشاورزان دریافت و جمع‌آوری نموده و آن را در قبال دریافت محصولات در اختیار شرکت‌های تأمین‌کننده نهاده‌ها و خدمات طرف قرارداد قرار می‌دهد. تعاونی، اسناد مربوط به دریافت نهاده‌ها و تحویل به کشاورزان را در اختیار اتحادیه تعاونی‌های چایکاران قرار می‌دهد.

مصوبه پیشنهادی برای اجرایی شدن کشت قراردادی

مصوبه پیشنهادی ذیل می‌تواند، به‌عنوان مصوبه دولت باشد و دولت آن را به شکل آیین‌نامه‌ای ابلاغ و عمل کند. همچنین در صورت بی‌توجهی بخش اجرایی، امکان تبدیل آن به طرح ازسوی نمایندگان مجلس شورای اسلامی و ایجاد پشتوانه قانونی ازسوی قوه مقننه، جهت الزام بخش اجرا برای عملیاتی کردن آن نیز وجود دارد.

ماده (۱)

تعاریف

اتحادیه: منظور اتحادیه‌های تعاونی چایکاران وابسته به سازمان تعاون روستایی و اتحادیه‌های نظر وزارت تعاون است.

تعاونی‌های تولید: منظور تمامی شرکت‌های تعاونی کشاورزی چایکاران کشور است.

چایکاران: منظور از چایکاران، کشاورزان تولیدکننده برگ سبز چای در کشور است.

قرارداد تولید: عبارت است از قرارداد (توافقی) مکتوب بین تولیدکنندگان چای، متشکل در اتحادیه و تعاونی‌های چایکاران با کارخانجات چای خشک‌کنی و سایر کارخانجات مرتبط که در آن شرایط قرارداد ازجمله میزان تولید با مشخصات مربوطه و نحوه پرداخت و توافق قیمت مورد نظر و سایر موارد مربوطه لحاظ شده باشد.

سیاست‌های حمایتی: مجموعه‌ای از ابزارهای حمایتی قیمتی و غیرقیمتی که با هدف حمایت از تولید و تولیدکننده محصولات کشاورزی طراحی و اجرا می‌شود. ابزارهای حمایتی قیمتی شامل: وضع تعرفه‌ها،

وضع سهمیه‌های تعرفه‌ای، قیمت تضمینی، خرید تضمینی، یارانه صادراتی و ابزارهای حمایتی غیرقیمتی شامل: سرمایه‌گذاری در زیربناها و ماشین‌آلات، ایجاد پایگاه اطلاعات جامع کشاورزی، پرداخت‌های مستقیم و پاداش بهره‌وری، تسهیلات یارانه‌دار، بیمه محصولات کشاورزی، حمایت‌های بازاریابی، ایجاد و حمایت از توسعه بازارهای بورس کالایی کشاورزی است.

قیمت تضمینی: قیمت تعیین شده ازسوی دولت برای تضمین حداقل دریافتی تولیدکننده حقیقی و حقوقی براساس هزینه تولید محصولات کشاورزی است.

معاونت: منظور معاونت نظارت و راهبردی ریاست‌جمهوری است.

ماده (۲)

از تاریخ تصویب این تصویبنامه، چایکارانی که در چارچوب قرارداد تولید و زیر نظر اتحادیه و تعاونی‌های تولید چای اقدام به تولید نمایند، از سیاست‌های حمایتی در این مصوبه برخوردار خواهند شد.

ماده (۳)

اتحادیه و تعاونی‌های تولید چای پس از عقد قرارداد و اخذ سفارش مشخص از کارخانجات چای خشک‌کنی و سایر کارخانجات مرتبط و صادرکنندگان اقدام به عقد قرارداد تولید با چایکاران می‌نمایند. دولت مسئولیتی درخصوص حمایت از تولید مازاد بر قرارداد را نخواهد داشت.

تبصره ـ تولید خارج از قرارداد مشمول سیاست‌های حمایتی این مصوبه نخواهد بود.

ماده (۴)

به‌منظور تشویق کشاورزان به انعقاد قرارداد تولید در سال اول اجرای این مصوبه به هریک از چایکارانی که براساس چک‌لیست سازمان نظام مهندسی کشاورزی (مشتمل‌بر میزان عملکرد در هکتار، رعایت الگوی مصرف نهاده‌ها و سطح زیرکشت) اقدام به انعقاد قرارداد با تعاونی‌های چای‌کاران نمایند به‌ازای هر هکتار مبلغ ..... ریال کمک بلاعوض پرداخت خواهد شد. معاونت نظارت و راهبردی ریاست‌جمهوری موظف است بار مالی مربوط به این کمک را در بودجه سازمان چای تأمین نماید به نحوی‌که این سازمان بتواند بلافاصله بعد از عقد قرارداد تولید نسبت به پرداخت کمک بلاعوض مورد اشاره از طریق اتحادیه و تعاونی‌ها اقدام نماید.

ماده (۵)

به چایکاران طرف قرارداد در صورت رعایت الگوی مصرف نهاده‌ها و افزایش بهره‌وری مطابق ماده (۳۲) قانون افزایش بهره‌وری برای هر هکتار پاداش بهره‌وری پرداخت می‌شود. میزان پاداش و نحوه محاسبه آن به‌عهده وزارت جهاد کشاورزی خواهد بود.

ماده (۶)

براساس ماده (۳۳) قانون افزایش بهره‌وری، سیاست قیمت تضمینی چای جایگزین سیاست خرید تضمینی چای می‌گردد. در اجرای این سیاست در صورت کمتر بودن قیمت معادل چای معامله شده در بورس (و یا قیمت مورد توافق در قرارداد تولید) از قیمت تضمینی، مبلغ مابه‌التفاوت این دو قیمت توسط دولت و از طریق تعاونی‌ها به کشاورزان پرداخت خواهد شد. هزینه اجرای این برنامه از ردیف مربوط به خریدهای تضمینی تأمین خواهد شد.

ماده (۷)

کلیه عملیات مرتبط با نقل‌وانتقالات مالی و تامین ضمانت‌های مورد نیاز برای عقد قراردادهای مرتبط با فرآیندهای تولید قراردادی چای در طول زنجیره تولید و عرضه چای و فرآورده‌های آن توسط صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی انجام خواهد شد.

ماده (۸)

به‌منظور اقدام برای تثبیت نوسانات درآمد تولیدکنندگان این محصول نسبت به پرداخت حق بیمه چای‌کاران از طریق صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری اقدام می‌گردد.

ماده (۹)

به‌منظور گسترش سیستم آبیاری تحت فشار در جهت افزایش عملکرد، تولید کیفی برگ سبز چای و کاهش هزینه تولید این محصول، به هریک از شرکت‌های خدمات فنی و تأمین و تجهیز آبیاری که تحت نظر سازمان چای کشور اقدام به مبادله قرارداد ارائه خدمات حداقل پنج‌ساله با شرکت‌های تعاونی چایکاران نمایند:

حسب حجم قرارداد و براساس معرفی سازمان چای کشور، تسهیلات یارانه‌دار (٤ درصد تخفیف در نرخ بهره تسهیلات اعطایی) پرداخت می‌گردد.

معادل ۵۰ درصد هزینه‌های آبیاری به‌صورت کمک بلاعوض دولت در اختیار سازمان چای کشور قرار می‌گیرد تا به چایکارانی که در قالب قرارداد تولید اقدام به کشت این محصول می‌نمایند، پرداخت گردد.

تبصره ـ این کمک براساس ۵۰ درصد هزینه‌های مربوطه آبیاری (برآورد هزینه مبتنی‌بر سطح زیر کشت و هزینه آبیاری هر هکتار) پرداخت خواهد شد. ۵۰ درصد مابقی سهم متقاضی از محل تسهیلات بانکی خواهد بود.

معاونت نظارت راهبردی موظف است بار مالی ناشی از تسهیلات یارانه‌دار و کمک بلاعوض را در قالب بودجه سنواتی سازمان چای کشور تأمین نماید.

ماده (۱۰)

به‌منظور تشویق صادرات چای تولید داخل به صادرکنندگان چای داخلی به شرط عقد قرارداد با اتحادیه و تعاونی‌های چایکاران، متناسب با میزان ارزش‌افزوده ایجاد شده یارانه صادراتی پرداخت می‌شود.

سازمان توسعه تجارت موظف است یارانه صادراتی این محصولات را در اولویت قرار داده و پرداخت نماید.

ماده (۱۱)

به‌منظور تشویق صنایع به انعقاد قرارداد تولید، سهمیه واردات به صنایعی که در فرآیند انعقاد قرارداد در زنجیره تولید مشارکت دارند، اختصاص می‌یابد. منظور از سهمیه وارداتی مابه‌التفاوت تولید و مصرف داخلی با حداقل تعرفه است.

ماده (۱۲)

به‌منظور هدایت مصرف‌کنندگان به‌سمت چای داخلی، معادل ۵ درصد قیمت چای خشک داخلی به‌عنوان هزینه تبلیغات و بسته‌بندی شکیل و سایر مشوق‌های تشویقی مصرف، توسط دولت تأمین شده و این موضوع شامل صنایعی خواهد بود که در فرآیند قرارداد تولید مشارکت دارند.

تبصره ـ این کمک براساس ۵ درصد قیمت ۱۰ هزار تن چای خشک تولیدی پرداخت خواهد شد.

منابع و مآخذ

۱. آمار سازمان چای کشور.

۲. مهربانیان، الهه، فردین حقانی، مریم اردستانی، مرتضی تهامی‌پور و مینا حجازی. چای: تولید و بازرگانی (چالش‌های موجود و راهکارها)، ۱۳۸۷، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.

۳. گزارش سازمان خواروبار جهانی (FAO)، ۱۹۹۸.

٤. نسیمی، علی. بررسی راهبردی پیرامون صنعت چای کشور (از بحران تا توسعه)، ١٣٨٤، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

٥. مطالعات جامع صنایع تبدیلی و نگهداری محصولات کشاورزی، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۰.

٦. گزارش پژوهشی بررسی اقتصاد چای از مرحله تولید تا مصرف، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۳.

۷. خسروی‌نژاد، علی‌اکبر. اقتصاد چای از تولید تا مصرف، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ١٣٨٤.

۸. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، «بازار جهانی چای»، سایت اینترنتی سازمان جهانی خواروبار و کشاورزی، آبان‌ماه ۱۳۷۰.

۹. آمارهای مصرف جهانی چای از سازمان تجارت و توسعه ملل متحد (آنکتاد).

۱۰. ارض‌پیما، فیض‌اله. «تاریخ چای کاری و چای‌سازی در ایران»، سازمان چای کشور، بهار ۱۳۷۸.

۱۱. کاظم‌نژاد، مهدی و مجید کوپاهی. «محاسبه بهره‌وری عوامل تولید چای با استفاده تابع تولید»، فصلنامه علمی ـ پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، تابستان ۱۳۷۵.

۱۲. کاظم‌نژاد، مهدی و مجید کوپاهی. «بررسی و تحلیل اقتصادی کارآیی فنی چای‌کاران گیلان با تأکید بر تأثیر سن، سواد و اندازه زمین»، فصلنامه علمی ـ پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، بهار ١٣٧٦.

۱۳. افراخته، حسین. «عوامل مؤثر بر کمیت و کیفیت چای» فصلنامه علمی ـ پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه؛ پاییز ١٣٧٦.

١٤. مولا، چای (ظرفیت‌ها ـ تنگناها ـ راه‌حل)، معاونت برنامه‌ریزی و اقتصادی، وزارت جهاد کشاورزی.

۱۵. نخستین همایش اقتصاد چای در ایران، ۵ اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۰.

١٦. چراغی، داوود و سمانه قلی‌پور. بررسی اثر سیاست‌های اقتصادی بر تنظیم بازار چای در ایران، مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۸.

۱۷. امین‌ناصری، محمدرضا، مرتضی مرادی و سیداحسان ملیحی. معماری کلان زنجیره عرضه چای ایران، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ۱۳۸۷.

۱۸. آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران.

شناسنامه گزارش	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	شماره مسلسل: ۱۲۸۴۶

عنوان گزارش: بررسی وضعیت چای در کشور (مشکلات و راهکارها)

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)

تهیه و تدوین‌کنندگان: مهران برادران‌نصیری، حمیدرضا معماریان، الهه سلیمانی

ناظر علمی: محسن صمدی

متقاضی: ایرج ندیمی (نماینده مردم لاهیجان در مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: ـــــ

ویراستار ادبی: ـــــ

واژه‌های کلیدی:

۱. وضعیت صنعت چای

۲. مشکلات صنعت چای

۳. راهکارهای توسعه صنعت چای

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۱۲/۷